ДМИТРО ФАЛЬКІВСЬКИЙ

EX
LIBRIS
ПЕТРО
КРАВЧЕНКО

ДМИТРО ФАЛЬКІВСЬКИЙ

ПОЕЗІЇ

Київ
«Радянський письменник»
1989

ББК 84Ук7-5
Ф19

Відомий український поет 20-х років Дмитро Фальківський (1898—1934) став жертвою перших сталінських репресій, і все ж він встиг розкрити талант тонкого, глибокого лірика.
Книжка містить все краще із творчої спадщини поета, прижиттєвих збірок «Обрії», «На пожарищі», «Полісся», кілька цікавих поем, а також окремі вірші.

Известный украинский поэт 20-х годов Дмитро Фалькивский (1898—1934) стал жертвой первых сталинских репрессий, и все же он успел раскрыть свой талант тонкого, глубокого лирика.
Книгу составили все лучшие его произведения из прижизненных сборников, поэмы, а также отдельные стихотворения.

Упорядкування,
вступна стаття і примітки
Ю. І. Коваліва

Фронтиспіс роботи художника В. С. Кравченка

Ф $\frac{\textbf{4702640202-160}}{\textbf{M223(04)-89}}$ **172.90**

ISBN 5-333-00514-1

«НА ПЕРЕХРЕЩЕНИХ СКРИЖАЛЯХ...»

Люди кажуть: «Правди, як і голки в мішку, не втаїш». Це прислів'я стосується й історії української радянської літератури, на терені якої нарешті розпочинається перегляд багатьох положень та інтерпретацій, повернення силоміць викреслених численних імен та фактів, вироблення справді наукової методології осмислення розвитку художньої свідомості. Кричуща розбіжність між офіційною версією літературного руху — версією, що відбила несумісні з морально-естетичними критеріями інтереси адміністративно-бюрократичного апарату і реальним життям мистецтва — сягнула сьогодні критичних меж. Далі рухатися в цьому напрямку небезпечно...

Духовне відродження народу за умов революційних перетворень 20-х років, бурхлива атмосфера творчих пошуків, дивовижне гроно унікальних талантів постають нині перед очима дослідника, наче руїни Помпеї, з-під попелу масових репресій сталінщини, з-під товщі догматичних нашарувань, що сумлінно переписувались із монографії в монографію, з підручника в підручник. Для того, щоб повністю закріпачити народ, «вождь» мусив позбавити його інтелектуальної сили: одну частину творчої інтелігенції пригріти, постійно тримаючи її на лезі страху (П. Тичина, М. Бажан та ін.), іншу — знищити. У списку жертв безпрецедентного терору зуст-

річаємо й Дмитра Фальківського — українського радянського поета, колишнього чекіста, душа якого спалахнула болючим, очищувальним вогнем чесної спокути. А такі докори совісті не пробачалися ні чиновниками сталінщини, ні органами НКВС, поставленими над партією і народом.

І справді, невдовзі Д. Фальківський став жертвою типового на ті часи судилища. На початку зими 1934 року, обвіяної крижаними вітрами репресій, виїзна сесія військової колегії Верховного суду СРСР під головуванням армвійськюриста І рангу В. Ульріха та його помічників М. Ричкова й А. Горячова на підставі статей 58^{-8} та 51^{-11} КК УРСР звинуватила 28 представників української культури «в організації підготовки терористичних актів проти діячів Радянської влади» і винесла безапеляційний вирок: розстріл. Разом із Д. Фальківським загинули брати І. й Т. Крушельницькі, Г. Косинка, К. Буревій, О. Влизько та ін. Кривавий спектакль відбувся 13—15 грудня в колишньому Інституті шляхетних панянок, переобладнаному під будинок республіканського НКВС (нині — Жовтневий палац). Згодом тут же відбудеться новий знущальний процес над товаришем Д. Фальківського — Є. Плужником та В. Підмогильним, В. Поліщуком, М. Ірчаном, В. Вражливим, Г. Майфетом, О. Ковінькою. Це станеться 27—28 березня 1935 року. Керуватиме судом той же незмінний В. Ульріх, який тільки-но перед цим (15—18 січня 1935 р.) відбув справу так званого «московського центру». Воістину невичерпна енергія вірнопідданих функціонерів, що розв'язали собі руки після провокаційного вбивства С. Кірова. Того ж трагічного дня — 1 грудня 1934 року увечері за телефонним розпорядженням Й. Сталіна секретар ЦВК та РНК А. Єнукідзе без будь-якого погодження із членами радянського уряду оголосив постанову ЦВК та РНК СРСР «Про внесення змін в діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік».

Так було прийнято драконівський закон, що велів суддям розглядати справи про терористичні акти без участі прокурора та захисників, позбавляв підсудних права на оскарження, вимагав негайного виконання вироків, безпрецедентних за своєю жорстокістю в мирний час. Відтак ігнорувалися основи законодавства та судочинства, які раніше, принаймні формально, як про це свідчать стенографічні записи процесу СВУ (1930), зберігали свою юридичну силу. Відтак окреслився курс, що асоціюється хіба що з навалою орди, на масове винищення населення країни. Такими виявилися наслідки деформації соціалізму. Лише мозок, пошкоджений параноїдальними симптомами, міг припустити, що Д. Фальківський чи О. Влизько...—«терористи-білогвардійці», озброєні револьверами та гранатами. До речі, обидва поети були заарештовані ще до трагічного 1 грудня — у листопаді...

Згадуючи сваволю сталінщини, ми дбаємо не лише про відновлення історичної справедливості та соціальної законності, ми турбуємось і про здоровий моральний мікроклімат нашого сучасного та майбутнього, про відродження ленінських принципів соціалізму як гуманістичного ладу. Власне, задля такого ладу і відбулася Велика Жовтнева соціалістична революція, яку Д. Фальківський (справжнє прізвище — Левчук) — син спролетаризованого селянина Никифора Васильовича — корінного поліщука-українця із с. Лепеси на Брестчині (нині — БРСР) сприйняв як власну долю, як долю свого народу, визволеного нарешті з-під тисячолітнього ярма. Він народився 3 жовтня 1898 року у хатині-«полісянці» «з манюпусеньким вікном», нині переробленої, розташованої неподалік від річки Муховець. Змалку пізнав ціну нелегкого чорного хліба, як і багато його ровесників — майбутніх засновників української радянської літератури. Про це йдеться в його підкреслено автобіографічній ліриці, що править

за основне джерело вивчення життєвого і творчого шляху поета, оскільки інші матеріали (документи, листи тощо) досі не знайдені.

Особливою теплотою пройняті спогади Дмитра Фальківського про свою матір — Марію Герасимівну («Скажи: чи ж можу я забуть Твої зелень-зелені очі І цокот веретен сорочий, Туманів сиву каламуть?»). Проста селянка з тонкою пісенною душею прищепила любов до народного мелосу, що переросла у захоплення класичною музикою. Для того, щоб навчитися грати Шопена, Д. Фальківський, незважаючи на постійну матеріальну скруту, у 20-ті роки придбав дешевеньке піаніно, вивчив нотну грамоту, навіть сам пробував писати невеликі музичні п'єси.

Треба сказати, що Марія Герасимівна, яка померла 1954 року, переживши свого чоловіка і Дмитрового батька на три літа, так і не дізналася про трагічну загибель улюбленого сина, завжди бачила його живим, згадувала один драматичний епізод. Коли увійшли в Лепеси кайзерівці ще на початку першої світової війни, Дмитро разом із сільськими одчаяками організував опір чужинцям. Злі язики донесли про це жандармам, і вони «завітали» до Левчуків. В останню хвилину Дмитро встиг передати матері пістолет. Заховавши зброю у своєму одязі, вона обережно вийшла на задвірок і пожбурила її у видолинок, затоплений водою...

Все життя не покидав її страх за синову безталанну долю.

Витоки ліричного бачення довколишнього світу для Д. Фальківського починаються в рідному Поліссі, в його невибагливій красі, в співучій говірці поліщуків. «Я став співцем свого Полісся»,— не без гордості казав поет, постійно описуючи свою пущу: «Я оддав би за неї одразу і Тібет, і Урал, і Кавказ». Для стороннього ока може здатися, що він надміру перебільшує свою любов до батьківщини. Проте Полісся для нього — автора ві-

домої пісні «Очерет мені був за колиску...» — мало таке ж значення, як для В. Сосюри Донеччина, а для Б.-І. Антонича — Лемківщина. Саме тут містяться першоджерела духовного формування кожного з них. І коли в доробку Д. Фальківського поряд з рядками, присвяченими рідній стороні, осяяній романтичним серпанком, з'являються рядки, пройняті нестерпним ностальгічним болем, тут слід знаходити своє пояснення, що спростовує упереджений закид Б. Коваленка, мовляв, поет не знає сільського життя, вдається до його «солоденької, сентиментальної трактовки» в дусі неокласиків. Цикл «Полісся», що має на увазі критик, Д. Фальківський створив у Києві, коли він важко переживав розлуку з родиною, з Лепесами, де тоді панувала Польща. Гірке усвідомлення того, що «більш додому не прийду», поглиблювало і без того характерні для Д. Фальківського маргінальні настрої, які вперше травмували його душу в далекому дитинстві: «Мене змалку недоля погнала у місто,— Пам'ятаю, як батько одвіз...» — згадував він у вірші «Ой шуми ж, моя пісне...», в якому йдеться про від'їзд малого Дмитра до Брест-Литовської російської гімназії (нині — один з корпусів педінституту ім. О. Пушкіна), куди він вступив після закінчення Кобринського реального училища. Батько, робітник цегельні, вирішив, незважаючи на матеріальну скруту, дати синові освіту. І справді, Дмитро виявив неабиякий потяг до знань, особливо його захоплювала художня література, під впливом якої 14-річний гімназист почав віршувати. Проте навчання було перерване першою світовою війною.

Хоч гімназія благотворно вплинула на Д. Фальківського, проте місто, в якому він жив, ненастанно ятрило його вразливу душу своєю казенною негостинністю, разючим контрастом до тих духовних цінностей, серед яких виростав майбутній поет у рідних Лепесах. Навіть пізніше, усвідомлюючи необхідність урбаніза-

ції ще надто «селозованої» України, на відміну від іншого земляка — затятого експериментатора В. Поліщука, Д. Фальківський ніколи не дозволяв собі відмовитись від кровних зв'язків із землею, з народними традиціями, не схвалював непоправні втрати у прискореному наступі індустріалізації на довколишній світ, не поділяв утилітарний, а тому хибний оптимізм технократів у житті та авангардистів у мистецтві. Серце поета так і лишилось розполовиненим, коли одна частина «шепче: був і будеш селянином, А друга каже: ти вже робітник». Всю вину за поширення нігілістичного ставлення до природи він приймав на себе, тому просив вибачення у жита («Та й піду ж я за місто, в село»), проймався жалем до ниви, якої йому ніколи не орати («На північ ніч і день — біляві хмари») тощо. Відчуження від землі, позбавлення можливості на ній працювати сприймаються Д. Фальківським як нестерпна драма. Він ніколи не втрачав віри, що хлібороб, вирваний війнами та революціями (а пізніше — колективізаторськими експериментами) з природного грунту, «знов упевнено ступне Блискучим плугом по знайомім полі» уже як вільний господар. Можна сказати, що Д. Фальківський один із перших разом з М. Рильським, В. Свідзинським, Г. Косяченком, С. Беном та ін. порушив своєю творчістю важливі проблеми екології та соціальної справедливості всупереч постійним втручанням вульгарної «голобельної» критики — апологета невігластва та етичного нігілізму.

лого Дмитра разом із зернами класової диференціації. Перші уроки класової боротьби йому, як і багатьом людям, дала революція 1905 року, що охопила й Полісся. Вона постала в образі нескореного бунтаря діда Ігната, якого Д. Фальківський пізніше змалює в поемі «1905». Загибель діда Ігната в нерівному бою з жандармами вразила дитячу душу, а кривава помста кара-

телів лише зміцнила ненависть Дмитра до кривдників, до гнобителів. Під час першої світової війни майбутній поет ступив на шлях революційної боротьби. Добре володіючи німецькою мовою, вів агітацію серед кайзерівських солдатів, потрапив за це до концтабору в с. Лінове Пружанського повіту, звідки йому вдалося втекти. Уже в роки громадянської війни він — один з перших членів Кобринської підпільної групи РКП(б), утвореної восени 1918 р., бере участь у повстанському русі, згодом — служить на небезпечному фронті — у лавах Надзвичайної Комісії Білорусії (1920—1923), не шкодує ні сил, ні здоров'я у боротьбі з контрреволюцією, кажучи його словами, «роки найкращі провів В товаристві рушниці й штика». Д. Фальківський подався в чекісти завдяки своєму давньому приятелю з часів Брест-Литовської гімназії Ф. Федосюку (Хведосюку) — активному учаснику класових боїв, який створив у звільненому від контрреволюції Кобрині повітову народну міліцію та відділ губчека, був одним з організаторів ревкому, до складу якого входили і нещодавні підпільники — Д. Левчук, В. Міцкевич, Г. Пантель, Є. Бартенбаум. За короткий час вони налагодили роботи на залізниці в бік Брест-Литовська, на їхньому рахунку «червоний поїзд» на перебудованій широкій колії Кобрин — Городець тощо. Ф. Федосюк був високої думки про Д. Левчука — тогочасного співробітника повітового відділення НКБ: «Левчук був знахідкою для політбюро, людина високої культури, тонкий психолог — ці якості в поєднанні з доброзичливістю, революційною принциповістю і чесністю давали йому змогу знаходити ключі до людських сердець...»

14 серпня 1920 р. частини Червоної Армії під ударами білополяків залишили Брест. Поспішно будувалася лінія оборони через Жабинку й Кам'янець, але 13 вересня радянські війська змушені були вийти з Кобрина. Відтак ревком переїхав у Дорогочин, а потім — у Гомель.

Захворівши на сухоти, Д. Фальківський комісувався і 1923 року переїхав до Києва, де, власне, відбувся як поет. Тут він одружився із сибірячкою Л. Золотавіною, яку доля закинула на Україну. Мешкав у досить скромному будиночку на вул. Караваєвській біля університету, поки не отримав з великими труднощами квартиру на вул. Леніна.

У Києві Д. Левчук став Д. Фальківським. Цей псевдонім походить від німецького слова «фальк», тобто «сокіл», або ж етимологізованого — «фольк», тобто «народ». Очевидно, така зміна була пов'язана із службою в НКБ, про що поет не любив згадувати, а коли вже мовилось про неї, то говорив не приховуючи, стримано, без афішування. Проте чимало творів його підіймали заслону над цією таємницею. Їх можна умовно назвати «сповіддю чекіста». Тут був свій пафос самовідданого служіння справі революції, пафос самопожертви задля майбутнього, задля, кажучи словами М. Хвильового, «прекрасних озер загірньої комуни», тут була також своя правда, що часто підлягала замовчуванню. Образ чекіста в поезіях Д. Фальківського змальовується в реальному висвітленні (крім поеми «Чекіст») без романтичного ореола. То були поетичні свідчення людини, що на власному досвіді пережила відступи від чекістської доблесті, порушення законності тими, хто мав би охороняти її, порушення, що почалися ще за життя В. І. Леніна та Ф. Дзержинського... Д. Фальківський переживав небезболісну еволюцію свідомості, що позначилося і на його творчості.

Перші віршовані публікації молодого автора, виповнені пафосом революційної романтики та «червоного терору», з'явилися на сторінках київської газети «Більшовик» за 1924 рік, де заввідділом літератури працював завзятий панфутурист М. Семенко, котрий гуртував літуратурну молодь, заохочував її до творчих експериментів, але на дебютанта він не справив жодного вра-

ження. Тоді ж у двотижневику «Глобус» (1924, № 25), редагованому незалежним у поглядах Б. Антоненком-Давидовичем, була надрукована перша поема Д. Фальківського «Чекіст», яку він читав на зборах київської філії «Плугу» 26 листопада 1924 року. Ці твори, що мали в собі пряму відповідність на соціальне замовлення доби, односторонньо трактовані тогочасними вульгарно-соціологічними критиками літературного руху, губилися у масовому віршованому потоці, в якому на всі лади оспівувалася класова ненависть як єдина і незмінна цінність незмінної, як тоді багатьом здавалось, диктатури пролетаріату. Однак вони засвідчили появу нового таланту з нерозкритими поки що творчими можливостями.

Дебют Д. Фальківського був поміченим. Про автора поеми «Чекіст» схвально відгукнувся Б. Коваленко, якому імпонувала чітка конфронтаційна позиція молодого тогочасного поета. Відзначивши «соціальну лірику» поета, його «знання побуту революції», «добрий ідейний гарт» разом «із швидким формальним досвідом», критик, відомий своєю ортодоксальною позицією в літературі, зробив великодушний висновок: «з автора будуть люди» («Гарт», 1925, №1 с. 149—150). Тож не дивно, що Д. Фальківський потрапив до складу київської філії «Гарту», однак дуже швидко, того ж таки 1924 року, порвав з нею, помітивши жорстку обмеженість вульгарно тлумаченої «пролетарської літератури», що спиралась на положення позитивної естетики з її культом сили, на положення філософії махізму та практику пролеткультівців — все це свого часу гостро критикував В. І. Ленін, на жаль, сучасники не завжди прислуховувались до його слів.

Д. Фальківський швидко відійшов і від плакатно-риторичних штампів, що позначились на його віршах «Колектив», «Комуна», «Інтернаціонал молоді» тощо, в яких однозначно розв'язувалось питання «хто не з на-

ми, той проти нас». Зрозумівши, що це не література, молодий поет почав шукати свого шляху, але ще боявся відійти від тієї чи іншої теми, передовсім теми громадянської війни, і цей страх сковував його творчу енергію. Спочатку він спробував свій хист в епічних жанрах. В поемах «Красđịnh», «Чекіст», «Селькор», «Іоган», «Тов. Гнат», «Чабан» окреслювався портрет добре відомого йому сучасника — безкомпромісного та безстрашного у своїх судженнях і вчинках бійця революції, що діє в екстремальних умовах класової боротьби, не шкодуючи свого життя заради світлих ідеалів революції. Але такі твори не стали художнім відкриттям навіть для їхнього автора, тому він вчасно усвідомлює, що в цьому напрямку його спіткає невдача. Від поем він зовсім не відмовляється, проте вже «1905» та «Казка», що з'явилися в збірках «Обрії» (1927) та «На пожарищі» (1928), помітно ліризовані. Найвдаліша поема «Чабан», вміщена в збірці «Полісся» (1931) — то тільки ледь змінена редакція 1925 року.

Природною стихією Д. Фальківського виявилась лірика — саме вона сприяла розкриттю творчого потенціалу поета, вираженню його особистості, що жила болючими суперечностями доби, аналізуючи їх, доходила основ гуманістичної психології. Відтак Д. Фальківський формувався як письменник гостро проблематичний, не задовольнявся поверховою інтерпретацією того чи іншого явища, намагався вилущити з нього сутнє ядро. Відтепер кожен факт художнього осмислення сягав глибокого узагальнення, наповнювався філософським змістом. Питання, які ставив поет, уже належать до категорії вічних, хоч, як правило, мають конкретні життєві джерела. В особливо драматичному загостренні поставало для Д. Фальківського протиборство життя і смерті, яке він пережив на собі в роки громадянської війни та під час служби в лавах НКБ. Показовий у цьому аспекті вірш «Нас тільки сотня...», пишучи який, автор зважився запере-

чити поширену у 20-ті роки думку, ніби масові жертви виправдовуються необхідністю революції, що іншого шляху в еру світлого майбутнього немає. Поет міг не знати слів В. І. Леніна, що громадянська війна — більш серйозна і жорстока, ніж будь-яка інша. Він це пізнав на собі, тому не міг змиритися з тим, щоб ідеали революції здобувалися тільки такою страшною ціною — ріками пролитої крові. Подібні міркування тривожили не лише Д. Фальківського, а й П. Тичину, М. Йогансена, Є. Плужника, М. Бажана... Зокрема, в М. Бажана є балада «Протигаз», спрямована проти абсурдності авантюр, прикритих гаслами соціалізму, авантюр, що кидають повсталі народні маси на загибель.

Д. Фальківський — реаліст за типом світовідчування, проте його поезія збагачувалась романтичними елементами, і це давало підставу деяким критикам відносити його до неоромантичного крила української радянської літератури, представленої В. Елланом, М. Бажаном, М. Йогансеном, О. Влизьком та ін. Справді, у доробку Д. Фальківського трапляються твори з укрупненим зображенням, з гіперболізацією того чи іншого настрою, картини, де розмиваються береги між можливим і дійсним. Такою, зокрема, вбачається балада «Одна нога в стременах»: на тлі статичного зимового пейзажу з'являється вершник без голови, поступово заповнює собою скрижанілий простір... Дарма шукати тут містику, балада прочитується як потенційоване узагальнення реалій громадянської війни, де кожна жертва, часто безіменна, сприймається як вершник без голови... Безголовий привид набуває статусу антиприродності, статусу заперечення абсурдних явищ людської практики, що суперечать людській совісті:

Одна нога в стременах...
Сніги. Вітри. Зима.
Розрубані рамена.
І голови нема.

Вульгарна критика була шокована цими рядками, прочитаними буквально («Сьогодні ж — леле! Мрець...»), ототожнила автора з ліричним героєм (протилітературний прийом!), устами А. Клоччя оголосила Д. Фальківського... «мерцем», закликала його, як ослушника, вернутися в лоно ортодоксальних положень «пролетлітератури». А втім, поету давно вже було не по дорозі з київською філією «Гарту», де панував несумісний з творчістю командно-адміністративний стиль в дусі Б. Коваленка. Доброзичливу творчу атмосферу він знайшов у літературному угрупуванні «Ланка» (з 1926 року — МАРС, тобто Майстерня Революційного Слова), де обстоювались погляди на мистецтво, близькі до поглядів неокласиків та після створення ВАПЛІТЕ — ваплітян, підтримувалась зорієнтованість письменників на високий фаховий рівень, на розкриття та розвиток талантів. У товариському колі «ланчан» — Б. Антоненка-Давидовича, Г. Косинки, В. Підмогильного, М. Івченка, В. Ярошенка, Т. Осьмачки та ін. Д. Фальківський написав кращі свої поезії. Особливою, по-чоловічому міцною була його дружба з Є. Плужником, в якому він зустрів споріднену душу, присвятив йому вірша «Одшуміло літо... Одспівало жито». Творчі контакти Д. Фальківського не обмежувались літературним угрупуванням, воно було ширшим. Тут у першу чергу слід назвати М. Зерова та П. Филиповича, які привертали увагу поета своєю інтелектуальною культурою, близьким йому витонченим бібліоманством...

1927—1933 рр. Д. Фальківський працював секретарем у журналі «Кіно», редакція якого містилася в одному будинку, що й ВУФКУ у Києві (нині — бульвар Т. Шевченка, 12), очолюваному старим більшовиком М. Ареф'євим, підтримував не тільки виробничі зв'язки з М. Бажаном, що виконував тоді обов'язки заступника редактора, та іншими співробітниками: О. Довженком, Ю. Яновським, М. Семенком, М. Ірчаном, В. По-

ліщуком, Г. Косяченком, Г. Косинкою, Д. Тасем, В. Кричевським та іншими митцями — прихильниками часто відмінних естетичних смаків та стильових уподобань, яких, у даному випадку, об'єднувало прагнення будувати підвалини українського кінематографа. В цьому середовищі він посідав досить активну позицію як критик: «Тарас Трясило», «Гоголь на екрані (Сорочинський ярмарок)», «Проти компрометації (Про класиків на екрані)» і т. д. Водночас Д. Фальківський випробовував свій талант і на терені кінодраматургії як один з авторів сценаріїв «Греблю прорвано» (разом з Л. Френкелем, режисер М. Кончинський) та «Чорні дні» (разом з О. Корнійчуком, П. Долиною).

За своє коротке, трагічно обірване життя Д. Фальківський встиг видати всього чотири поетичні книжки, які ми вище називали: поема «Чабан» (1925), збірки «Обрії» (1927), «На пожарищі» (1928), «Полісся» (1931), друкувався в журналах «Червоний шлях», «Всесвіт», «Вапліте», «Літературний ярмарок» (альманах), перекладав з російської (М. Ушаков), білоруської (Я. Пуща), німецької (О. Копель) поезії, пробував своє перо на терені прози та публіцистики. На жаль, ці твори поки що невідомі сучасному читачеві, їх автору не пощастило у 60-ті роки, коли в літературний обіг верталася спадщина В. Еллана, В. Чумака, М. Зерова, В. Поліщука, О. Влизька, М. Драй-Хмари та ін. Лише в Пряшеві (ЧССР), завдяки ініціативі М. Неврлі, з'явилася на світ книжка Д. Фальківського «Ранені дні» (1969) як підтвердження незнищенності духовних скарбів. В масштабі світової літератури не існує «білих плям», адже за рубежем давно видані твори В. Винниченка, М. Хвильового, М. Куліша та інших письменників, ревно приховуваних нашими цензорами від своїх співвітчизників, давно стали невід'ємною частиною загальнолюдської культури. Таке суб'єктивно-волюнтаристське, утилітарно-класове втручання в мистецтво призвело до кри-

чущого збіднення української літератури, до неприпустимого спотворення її історії. Наслідки подібного «страусячого» синдрому не забарилися позначитися на ідейно-естетичних пошуках нашого письменства, посіяли зерна вітчизняного маскульту і національного нігілізму. А втім, Д. Фальківський, як М. Хвильовий чи М. Йогансен, рано чи пізно мусив би посісти своє місце в рідній літературі, які б перешкоди не поставали на його шляху. Такий час пробив для автора «Обріїв» сьогодні — скромного та безпретензійного як у житті, так і в поезії. Сучасники, спілкуючись з цим сухорлявим стриманим чоловіком із сумними очима, не завжди здогадувались, які бурі вирують у його душі, що розкривалася чесно та відверто у віршованих рядках, котрі постійно потрапляли під знущальний вогонь вульгарної критики. Тут траплялися звинувачення Д. Фальківського і в «занепадництві» (Б. Коваленко), і нехтуванні сучасністю (І. Лакиза), і в «міноризмі» та «єсенінщині» (Я. Савченко) тощо. Звичайно, була і об'єктивна критика. Так Г. Майфет визнав талант поета («Червоний шлях», 1928, № 7), Ю. Меженко сумлінно проаналізував його доробок, відзначив елементи мелодійності, тяжіння до точності мовлення («Життя й революція», 1927, № 3), Ф. Якубовський назвав його «одним із виразніших талановитих наших поетів» («Пролетарська правда», 1934, від 16 червня). Правда, ці аналітичні рецензії губилися в хорі «голобельної» критики, що постійно запідозрювала багатьох письменників, передовсім так званих «попутників», у зловмисному ідейно-естетичному шкідництві і приховано ворожому ставленні до соціалізму. Подібні оцінки, переповнені наклепницькою тенденційністю, сприймалися як політичні звинувачення, ставали приводом для дискредитації митців перед народом.

Важко переживаючи ненастанні удари коваленків та савченків, Д. Фальківський не встрявав у літературні

баталії, намагався довести свою правоту власною творчістю. Органічно не сприймаючи авангардистські експерименти чи барабанну риторику «пролетпоезії», він прагнув досягти такої сугестивної простоти віршованого мовлення, де, як то кажуть, словам би було тісно, а думкам — просторо, де можна було б якомога повніше і точніше виразити правду свого покоління на крутому зламі історії. Відтак вироблялася внутрішня настанова на економне вживання тропів, на дисциплінування поетичного мислення, незрідка пройнятого вихором емоційності. Стильові пошуки Д. Фальківського у такому напрямку — не випадкові, як і його звернення до сонета, трактованого представниками «лівих» та «правих» художніх течій як рецидив «буржуазного» мистецтва, що спростовувала практика неокласиків, до творчого досвіду яких він виявляв неабиякий професійний інтерес. Тож український сонетарій поповнився і його доробком: «До зоряниць німих вклонялись далі», «Димки гармат... Рушниця і набої...», «Коли стрімкий Дніпро увечері зітхає» і т. п.

У віршах та поемах Д. Фальківського марно шукати особливих відкриттів на терені поетики. Тут він здебільшого традиційний, але використовуваний ним арсенал вітчизняної версифікації щоразу проймався його особистим стильовим забарвленням. В поезії цього автора, що принаджує своєю мелодійністю, часто трапляються випадки замкненої композиції вірша, моменти недомовленості (три крапки), наявність усічених рядків з метою загострення сюжетного фіналу тощо. Крім таких ритміко-синтаксичних прийомів, характерних для Д. Фальківського, слід ще назвати його нахил до сюжетної градації, що завершується катарсисом. Суворі лаконічні рядки вірша «Зійшлись обоє на багнетах» — один з типових прикладів, коли віршовані засоби спрямовуються на повне вираження думки, коли кожне слово — неначе міцно забитий цвях. В нещадному

чорториї громадянської війни, здається, зненацька віч-на-віч стикаються батько і син, розкидані кривавою долею по ворожих таборах. Вони приголомшені такою зустріччю, а ще більше — припущенням, що зараз їм доведеться підняти руку один на одного, це завдає їм нестерпного болю, видається нечуваним святотатством. То було вже понад людські сили. Жахлива мить катастрофічного вагання, непереборного своєю антиприродністю, розв'язується жорстокими методами війни:

І довго ждали б два багнети
(В очах кривавий перелив),
Та хтось іззаду з кулемета
Обох скосив...

Така правда національної трагедії українського народу, яку соромливо обминають наші історики, зосереджуючи свої дослідження на тріумфальних рейдах Котовського, Тухачевського чи Будьонного. Відтак минувшина розкривалася односторонньо. Революція не тільки принесла трудящим вистраждану свободу, не тільки збудила приспаний віками творчий потенціал народу, вона подеколи ставала знаряддям лівацьких авантюр, фанатичної жорстокості з яскраво вираженим етичним нігілізмом. Надзвичайно запеклим було протиборство цих тенденцій на Україні, де багато сімей розтиналося на непримиренні табори, коли брат повставав на брата, як це зобразив Ю. Яновський у своїх «Вершниках».

Українська поезія 20-х років, ще вільна від засилля сталіністських догм, спромоглася відтворити не тільки героїку повсталого народу, але й його трагедію, що постають з віршованих, пропалених війною та революцією рядків П. Тичини, В. Сосюри, М. Йогансена і надто — Є. Плужника (зб. «Дні», 1926). Для Д. Фальківського ця тема стала центральною. На відміну від багатьох сучасників — очевидців громадянської війни, він осмислю-

вав її як безпосередній учасник класових битв і тому вважав неприпустимим на цьому відповідальному терені бодай найменший прояв версифікаційної легковажності, прикритої романтичним серпанком. Фальшиві інтонації, вловлювані ним під ультрареволюційними фразами, видавалися нечуваним кощунством, наругою над історичною правдою.

Д. Фальківський намагався розв'язати поставлену суворою дійсністю проблему революційного обов'язку та етичної традиції народу, подолати їхню непримиренність. Оскільки в житті, охопленому виразними конфронтаційними настроями, це зробити було неможливим, лишалося одне — мистецтво, але й тут годі було знайти сподіваного ключа, і тому поет важко карався. Пошуки моральних критеріїв революції, часто нехтуваних революційною практикою, привели його до позиції послідовного гуманізму, сприяли переборенню вузькокласових бар'єрів і водночас зміцнили його духовний зв'язок з народом, з простими людьми. Хвилини етичного прозріння підносили Д. Фальківського на висоти усвідомлення загальнолюдських цінностей, в ім'я яких і здійснювалась революція, наповнювали його лірику гуманістичним змістом.

Така позиція, свідомо обрана поетом, загрожувала йому постійними небезпеками. Так Я. Савченко запідозрив у збірці «На пожарищі» «приховану аргументацію проти революції», спробу «заперечити залізну логіку історичної неминучості, а значить, і історичної доцільності великих жертв класової революційної боротьби» («Мертве й живе в українській поезії».— «Життя і революція», 1929, № 1). Революція неможлива без жертв, але й дискредитується, коли вони сягають неймовірних масштабів. Протиприродні форми смерті кожної окремо взятої людини сприймалися Д. Фальківським як непоправна катастрофа, і тут не до місця говорити про «біологічний переляк» (Я. Савченко). Порушуючи питан-

ня вічності і миті, життя і смерті, великих ідеалів і шляхів реалізації їх, поет спирався на виважені етико-філософські критерії, що розкривали перед ним глибини великої і трагічної правди:

А там, де льон мережить тіні,
Чиясь розбита голова
Вп'ялась очима в небо синє,
Проклявши людськість і права.

Не часто траплялися в українській поезії тих літ твори, які б вражали силою такої пекучої розпуки. Громадянське сумління ніколи не може змиритися з деградацією людини в людині, надто у відповідальні, переломні моменти історії. Революцію здійснювали живі люди, а не автомати, тому ставало подеколи страшно, коли проливання крові перетворювалося на буденне заняття. У вірші «На сажень викопали яму» йдеться про братську могилу безіменним «героям Калевали», яку недбало вивершують байдужі грабарі, причепивши збоку стандартний напис: «Стрелки NN-ского полка». Піднесено урочиста ритмомелодика різко дисонує з картиною поховання, підкреслює його протиприродність.

Пристрасна, загострено емоційна лірика Д. Фальківського сприймається як чесний художній документ суворої правди громадянської війни, як мужній протест проти перетворення революції на братовбивчий процес, моторошний у своїй буденщині, коли, за словами найближчого до автора «Обріїв» по духу Є. Плужника, вже не мало значення «хто з них (тобто страчених.— *Ю. К.*) винний, а хто з них правий». Обидва поети вчасно вказали на перші симптоми душевної деградації, пов'язані з фанатично нещадним розмежуванням народу на «своїх» і «не своїх», з подеколи безпідставним переведенням останніх до категорії класових ворогів, з позбавленням їх права бути людьми. Подеколи до розряду таких «ворогів» залучали багатьох співвітчизників, зовсім не експлуататорів, котрі не вписувались

у контрфронтаційну жорстоку формулу: «Хто не з нами, той проти нас», що стала керівним гаслом пізніше, у роки сталінізму... Особливо важко Д. Фальківський — колишній чекіст — переживав доцільність і справедливість того чи іншого вироку в часи «червоного терору», зумовленого екстремальними умовами громадянської війни, коли доля підсудного повністю залежала від волі трибуналу. Поет ставив себе на місце жертви, яка «подумать тільки — душу має!», пробував глянути на світ її очима. Його совість не знає спокою від тіней колись ним же розстріляних людей: це і перша любов, зустріта в запіллі («І як зійде кривий молодик»), і чоловік, що просив перед розстрілом докурити цигарку («А він стояв тоді понуро») та ін. «І в мене ж кров — не як у риби»,— вигукував Д. Фальківський, але, підлеглий дисциплінарному статуту, він, як і ліричний герой, не міг не виконати жорстокого наказу.

За роки служби в лавах НКБ у Д. Фальківського сформувався опір тенденціям переростання класового протистояння у класову помсту, проявам бездушного функціонерства, що зароджувались у середовищі чекістів: «Рука сім раз пером чирикне, і вийде слово просте «Розстріл». Як бачимо, лірика Д. Фальківського засвідчує перші випадки порушення соціалістичної законності органами безпеки, створеними для охорони завоювань революції. Згодом чекісти самі стали жертвами «червоного терору», механічно перенесеного ними ж в умови перших п'ятирічок. Як відомо, під час шаленства масових репресій загинуло також 20 тисяч працівників НКВС. Голос поета, що одним з перших забив на сполох, був не тільки проігнорований, а й витлумачений як «ворожий»...

Мужній реаліст Д. Фальківський, живучи в період прискореного запровадження в життя антилюдського за своєю природою сталінізму, не міг дозволити собі стати на котурни бадьористої патетики, якої вимагала від

нього вульгарна критика, бо то був шлях лицемірства і зневаги до свого народу. В його доробку з'явилися мінорні інтонації. Вони не випадкові, як і для В. Сосюри чи Г. Косяченка, їхні джерела містилися в тогочасній суперечливій дійсності, що не вичерпувалась, як тоді вважали, непівськими характеристиками та «суто економічними чинниками», як про це писав, зокрема, М. Доленго. «Хай мінор, зате щирий мінор!» — виправдовувався поет. «Чи ж я винен, що з віршів кар'єр не роблю й не робитиму я?» — зізнавався він, відкидаючи перспективу благополучного римувальника політичних гасел як аморальну. Справді, живучи принципами народної правди, Д. Фальківський не міг кривити душею, особливо коли передчував навислу катастрофу над собою, над своїм поколінням, над революцією. Тому ряд його поезій охоплено похмурими видіннями, від яких крижаніє серце:

І прийду розбитий, і прийду порожній.
А куди — не знаю... Чи ж не все одно?
Мрійником родився, здохну подорожнім,
Як приблудна сука під чужим вікном.

І не вийде батько... І не стане мати,
Руки заломивши в ревному плачі,—
Тільки пес голодний, тільки пес кудлатий
Лапами облапить труп мій уночі.

Д. Фальківський як у воду дивився: куля НКВС віднайшла колишнього чекіста, перетвореного волею сталіністів на «ворога народу». Дружина мусила переховуватися від терору, що поширювався на родини репресованих. А під час Великої Вітчизняної війни ця мужня жінка в окупованому фашистами Києві врятувала життя двом дітям. Така ж доля спіткала багатьох ровесників. Можна сказати, що устами поета було сформульовано трагічний досвід його покоління, що здійснювало революцію, будувало підвалини соціалізму і гинуло від рук своїх співвітчизників. То при чому тут

«декадентство», в якому звинувачували Д. Фальківського? Де тут «терпкий песимізм й безмірний одчай», що вбачався Я. Савченку? Де тут «єсенінщина», визначена М. Бухаріним як «гробокопательство, сльози в шинку, розгільдяйство, чванство і юродство»? Справа тут також не в тому, що поезія, переживши етап «космічних» злетів пожовтневого етапу, в умовах непу неначе втратила свою енергію, вступила в конфлікт з дійсністю, як про це писав Б. Коваленко. Важко повірити і в кризу лірики, що, як свідчать переконливі факти тих літ, переживала, як і вся література, хвилини свого відродження. А втім, криза була. Зазнала її передовсім народна етика, зазнав гуманізм, зневажливо обізваний ортодоксами вульгарної соціології «абстрактним», «гнилим», «буржуазним», що не могло не призвести до такого викривлення загальнолюдських цінностей, коли критерії правди проголошувались... песимістичними, «занепадницькими». Велика заслуга Д. Фальківського перед Батьківщиною, перед рідною культурою та літературою, як і тогочасного П. Тичини, В. Сосюри, Є. Плужника, Г. Косяченка та ін., в тому, що його поезія була голосом совісті народу, зберегла і збагатила генетичну лінію громадянської відповідальності митця за свій талант, започатковану Т. Шевченком та І. Франком лінію, що пізніше відновилась в антикультівській ліриці В. Симоненка та інших «шістдесятників».

Д. Фальківський — поет, народжений революцією, котру він осмислював крізь призму морально-етичних критеріїв як сучасник великих історичних зрушень та початків дискредитації ленінських заповітів. Його лірична спадщина, виповнена пафосом мужнього реалізму,— повчальний урок принципової чесності та заперечення тенденціям спекулятивної політизації мистецтва, що перетворювалось у 20-ті роки на казенно-бадьористе оспівування адміністративно-бюрократичної системи

сталінського зразка. З поезії Д. Фальківського, тісно пов'язаної з інтересами справжніх господарів землі, на долю яких випали важкі трагічні випробування, можна більше довідатись про правду класової боротьби на Україні, ніж з товстелезних книжок наших істориків.

Д. Фальківському завжди було притаманне невситиме життєлюбство людини, котра знає справжню вартість життя, для якої галасливий казенний оптимізм був наскрізь фальшивим та аморальним. Він завжди був переконаним прихильником добра, вірив, що «прапор малиновий Запалить щастям сірий день», подолавши конфронтаційну обмеженість його сучасників. Недаремно він закликав: «Хоч я втомивсь, хоч сил немає: — Співать, співать аж до кінця! Бо ще цвітуть весняним маєм Твоє... моє... усі серця». Недаремно він вивів точну формулу трагічної героїки своєї сучасності:

Благословенні ті, хто вмів горіти,
Хто вмів згоріти і любить.

Юрій КОВАЛІВ

ЛІРИКА

Збірка «Обрії» (1927)

* * *

Чи ще співать? Чи вже доволі?
Ні... Ні...Нехай дзвенять пісні,—
Нехай розносять їх по полю
Вітри заквітчані, рясні.

Нехай плетуть вінки з шипшини,
З весняних срібно-теплих злив,
Нехай в піснях від бур спочину
Й забуду все, що пережив.

Хоч я втомивсь, хоч сил немає:
— Співать! Співать аж до кінця!..
Бо ще цвітуть весняним маєм
Твоє... моє... усі серця.

Бо ще пісні в нас силу будять:
Струмком стреми ж, струмок пісень...
Нехай в піснях зустрінуть люди
Прийдешній день, Комуни день.

. . . .

Чи ще співать? Чи вже доволі?..
Співать! Співать аж до кінця!
Бо ще цвітуть волошки в полі,
Бо ще цвіте весна в серцях...

* * *

Ну, що ж! Здоров єси, мій день похмурий,
Повитий буйним клекотом гудка...
Нехай на сонних стінах чорних мурів
Черкне тобі привіт чиясь рука,—
А я мовчу, бо знаю, що у місто
Плетешся ти не в зоряних вінках,
Не з радістю весни, а з жовклим листом,
Прибитим першим інеєм вночі,
І гониш в далечінь прозоро-чисту
Отари хмар і журавлів стрункі ключі,
І разом з ними б'єш на сполох в полі...
Ах, стань же, серце... стань і не кричи,
Бо — чуєш? — наче цуценята голі
Вітри скавчать і виють в далині
Над жовклим трупом мертвої тополі:
Це осінь виряджа на прощу сірі дні,
Як саваном, укривши павутинням...
І б'ється й дзвонить тоскно по вікні
Осіння пісня сонячним промінням.

* * *

Та й піду ж я за місто, в село,—
Там, де межі здіймаються круто,
Там, де вітер сухим помелом
Замітає шляхи позабуті.

Поклонюся я низько житам:
«Ви простіть мене, блудного сина,
Що я вас проміняв, прогадав
На сирени, на брук, на машини...»

Проспіваю я пісню весні:
«Гей, ти, весно! Розпатлана весно!
Заплету в твої коси пісні,
Пов'яжу із квіток перевеслом...»

Проспіваю про гамір машин,
Пригадаю минуле із болем,
Розкажу, що в селянській душі
Не умруть ні волошки, ні поле...

Як закапають сльози з очей,—
Упаду я на лан соковитий,
Пригорну до сухотних грудей
Зеленаве у кучерях жито.

Кожен колос обмию в сльозах,
Обцілую цілунком журливим
І намистом розсиплю слова
Про життя про своє про бурхливе.

Позбирають намисто вітри
І нанижуть одне на одного...
Я ж вернуся ізнов до вітрин,
Я ж вернуся до міста чужого.

* * *

Голубіють ранки... Голубіють роси...
Голубіє осінь у саду...
Скоро коло брами інеї розкосі
На пожовкле листя упадуть.

І самотній вітер пролетить по селах
В пісні невеселій, у плачі...
Пролетить, і стане, і туман розстеле
Над приниклим садом уночі.

А як прийде ранок і погляне скоса
На природу сіру і сумну —
Тільки павутиння та сріблясті роси
Нагадають людям про весну.

* * *

Ой шуми ж, моя пісне, над шумами гаю,
Як шуміла в дитинстві колись,
Щоб акорди журливі з квітками розмаю
У вінок кучерявий сплелись.

Хай вітри загудуть у задумі глибокій,
Хай слова рознесуть по ярах.
Ех, життя ж ти злиденне, життя одиноке,
Проклену я тебе у піснях!..

Мене змалку недоля погнала у місто,—
Пам'ятаю, як батько одвіз...
На прощання тополі заплакали листям,
Зарипів непомазаний віз.

Заридала, цілуючи, мати голóсно,
Засміялись вітри у гаю...
Ой ви, сосни, журливі, задумані сосни,
Чи ви чуєте пісню мою?

Батько брови насупив, немов спересердя,
Перетяг конячину зі злом,—
А в мені защеміло, забилося серце,
Коли виїхав в степ за селом.

Пам'ятаю: хотілося вискочить з воза,
Заховаться в похмарену даль...
Чи ж забуду ті перші дитячі я сльози?
Чи ж забуду дитячий той жаль?

Ну, а потім?.. А потім і сам я не знаю...
Прогули, прошуміли літа...
Своє горе сльозами не раз поливав я,
Як дощі поливають жита,

І щодня проклинав ненажерливе місто,
Чорне-чорне, жахливе, брудне,
Все чекав, чи не сплесне, вітаючи, листям
Синій бір, як недоля засне...

Я ж любив так село і кудлаті тополі,
Я ж степи так широкі любив.
Мріяв все, що колись повернуся до поля,
Що колись повернуся до нив.

Не збулось. Зажурюсь, як дитинство згадаю...
Ой минуле... минуле... вернись!
Зашуми ж, моя пісне, над шумами гаю,
Як шуміла в дитинстві колись...

* * *

Стою на березі крутому
Над буйним ряботинням хвиль:
— Благословенна днів моїх утома,
Благословен мій тихий біль.

Нехай у серці холод, бурі,
Вогонь ваганъ і самоти:
— Благословенні дні мої похмурі —
В майбутнє радісні мости.

Хто пройде ними, я не знаю,—
Але міцніші, дужчі нас,
І смолоскипами одчаю
Не стріне їх далекий час.

О ви, брати мої по крові,
Грядіть у радості пісень!
Нехай ваш прапор малиновий
Запалить щастям сірий день...

А я — впаду метеоритом.
Життя пройшло, як сонна мить...
Благословенні ті, хто вмів горіти,
Хто вмів згоріти і любить.

* * *

Є. Плужникові

Одшуміло літо... Одспівало жито.
Тільки вітер креше іскри по стерні
І, як тінь докори, наступа копитом
Сухоребра осінь на поля сумні.

Там, де грали роси у вишневих ранках,
Не сміються дзвінко ніжні васильки,
Не шелеснуть листям над самотнім ганком
В тишині вечірній ясени стрункі...

Не озветься поле у задумі сонній...
У задумі сонній синьоока даль.
І прядеться тихо в мене під віконням
Біле павутиння й золота печаль...

А з печаллю разом і думки про осінь...
(Це ж із нею роки так підручки йдуть!)
Розгублю в дорозі дні золотокосі,
Як розгубить вітер листя у саду.

І прийду розбитий... І прийду порожній.
А куди — не знаю... Чи ж не все одно?
Мрійником родився, здохну подорожнім,
Як приблудна сука під чужим вікном.

І не прийде батько... І не стане мати,
Руки заломивши в ревному плачі,—
Тільки пес голодний, тільки пес кудлатий
Лапами облапить труп мій уночі.

І, задравши морду на янтарні зорі,
Проскавчить голодним і сумним виттям,
Скаржучись, оближе губи мої хворі
І до вітру сходить на моє шмаття...

Ах, ця осінь, о-сінь... Ця проклята осінь!..
Білим павутинням заплітає дні...
А пожовкле листя мчить кудись у просинь
І безсило пада на стежки сумні...

Ах, ця осінь, о-сінь! Це завжди із нею
Смуток допрядає кужелясту тінь...
А у серці сохнуть снігові лілеї,
Молоді лілеї молодих хотінь.

Все таке байдуже... Чи тому, що хворий?
Чи тому, що роки в золотім огні?
І на буйні очі вже лягла покора
Днів моїх роздертих, розіп'ятих днів...

Ах, ця осінь, о-сінь у задумі сонній...
У задумі сонній синьоока даль...
І прядеться тихо в мене під віконням
Біле павутиння й золота печаль...

ЦИКЛ «МИНУЛЕ»

* * *

Нас тільки сотня з батальйону.
А батальйон розбитий вкрай,
В останнім смертному розгоні
Пливе в чужий, ворожий край.
І трупи котяться поволі,
Нестійно лавами вперед...
Сплетуть вінок для них тополі,
Складе їм пісню очерет...
Рушниць нема...
Багнет — на днищі
Від крові чорної ріки,
І тільки вітер мертво свище
Та над рікою вітряки.
Пливуть...
Над ними синя стеля
В розбиті скроні загляда,
І б'ється, плеще об шинелі,
Немов долонями, вода.
Вже труп до трупа біла піна
Зв'язала, тихо сповила...
А вдома десь — сім'я, хатина
І клаптик поля край села.
. . . .
Із батальйону тільки сотня...
А решта всі в останню путь,
Такі об'єднані й самотні,
В чужий, ворожий край пливуть.
А перед ними, як раніше,
В передніх лавах, на чолі,
Труп воєнкома чорним пише
На закривавленому тлі.

І впали в синє метеори,
І блиснув місяць по ріці...
На схід далекий аж до моря
Пливуть розстріляні мерці...

. . . .

Нас тільки сотня...
                Решту мертвих
У наступ воєнком повів...
Розбитих, кулями роздертих,
Німих і вірних юнаків.
А замість прапорів червоних —
Полотна крові в даль течуть.
...Нас тільки сотня з батальйону.
А решта...

. . . .

* * *

По кордону крок за кроком...
Зір мій тоне в сірій млі.
Тільки місяць білобокий,
Я, рушниця й журавлі.

І під пісню журавлину,
Наче шелест осоки,
Ллються, ллються синім шовком
Нерозгадані думки.

Ах, як хочеться багнета
Застромити в талий сніг
І у місячних тенетах
Далеч випити доріг!..

. . . .
Та натомість — бродиш зором
По кордону в сивій млі
І вслухаєшся, як хором
Журавлі: Кур-лі!.. Кур-лі!..

* * *

І як зійде кривий молодик
На прибитій ногами стерні —
Тільки серця сполоханий крик
Нагадає минуле мені!..

Все пройшло, проминуло давно,
Наче тінь, наче сон, наче мить,—
Та чомусь не забулось воно
І від спогадів серце болить.

О часи мої, скорбні часи!
Червонійте, як рани, навік...
І спадайте в краплинах роси
На прийдешні століття нові.

Це ж для них на жертовник часу
Скільки мук і невтішних ридань...
Хай століття нові принесуть
Яриною засіяну дань...

Може, в ній, як у полі огні,
Наші сльози і кров зацвітуть,—
Та ніколи, ніколи мені
Моїх ран, моїх днів не забуть,

Не забуть, як стояла вона
Коло чорної ями тоді,
А навколо бліда тишина
Допрядала проміння бліді.

Хоч би слово зірвалося з уст!
Хоч би тінь непокори лягла!
Тільки серця надламаний хруст
І в очах невиразна імла...

Хто вона і за що — не питав,
Бо любив без вагання і слів
Ще тоді, як у синіх житах
Випадково в запіллі зустрів.

І так дивно здавалось мені,
Що я сам... моя власна рука
Ці зав'язані очі сумні
Розстріляє ударом курка...

. . . .
. . . .

Все пройшло, проминуло давно,
Наче тінь, наче сон, наче мить.
Тільки спогадів буйне вино,
Тільки серце ще й досі болить.

. . . .

А коли перебіг молодик,
Ніби срібний дзвінкий водограй,—
Синій вогник до ночі приник
Та дитяче розгублене: — Ай!

І хотілось до болю тоді
Закричати на всесвіт: — Агов!
Прощавайте, літа молоді
І розстріляна перша любов!

. . . .

О часи мої, скорбні часи!..
Наче сон, наче мить, наче тінь...
Хай у вашій кривавій росі
Ярина для нових поколінь.

Може, в ній, як у полі огні,
Наші сльози і кров зацвітуть,—
Та ніколи, ніколи мені
Моїх ранених днів не забуть.

І як зійде кривий молодик,
Наче срібний дзвінкий водограй,—
В моїм серці ще й досі той крик,
Те дитяче розгублене:
— Ай!!

* * *

В степу коса збиває роси,
А там — дівчата із серпами,
Забувши втому коло кросен,
У смерть іграють з колосками.
Серпи — чик-чик... і колос долі...
— Чи думав він, що буде мертвий? —
І в ряд поклалися по полю
Німі снопи, безкровні жертви.
І жаль такий, що між колоссям
Волошкам смерть невинуватим...
За що ж вони? Ах, там, де косять,
Нема часу їх обминати...
Добро дівчатам із серпами:
Їх жертви плакати не вміють...
Снопи кладуться за снопами,
Лише серпи блищать, як змії.
А я?
Я теж косити мушу
В ім'я майбутнього врожаю,
І жах один, що жертви душу —
Подумать тільки — душу мають...
І стане гірко-гірко в серці:
— А може, й тут волошки сині?
Та чи ж побачиш в буйнім герці,
Де винуваті, де невинні?
А так — усе до болю просто...
Рука пером сім раз чирикне,
І вийде слово просте: «Р о з с т р і л».
(Папір німий... мовчить... не крикне).
А потім прийде сіра північ,
І в камері задзвонить тиша...
А там... «Наган» розбудить півнів...
Земля в крові...
І «він» — не дише.

* * *

Одна нога в стременах...
Сніги. Вітри. Зима.
Розрубані рамена,
І голови нема.

А кінь стоїть і дремле:
— Куди ж його іти? —
До болю вгрузли в землю
Залізні копити.

Поглянув скоса оком:
— Коли б уже сідлав! —
І знову дрібним кроком
У далеч почвалав.

Іде, іде снігами
На південь, північ, схід,—
А вслід червоні плями,
А вслід червоний лід.

Іде, іде і стане,
До місяця ірже:
— Невже ж таки не встане?
— Невже?

. . . .

Одна нога в стременах.
Сніги. Вітри. Зима.
Розрубані рамена.
І голови нема...

Ще вчора був веселий:
Не думав, що — кінець...
Сьогодні ж — леле!
Мрець...

* * *

Ех!.. І вдарило кляте життя.
Тільки струни у серці:
дзінь...
дзінь...
Хоч і хочеш мажором утять,
Дійсність чортова чорна, як тінь...
І акордить журлива струна:
Все мінор...
Все мінор...
Все мінор...
Тільки десь там, у серці із дна,
Простяглася надія до зор...
Тільки десь там, із самого дна,
Притулилась надія до зор,—
І акордить журливо струна:
Хай мінор,
зате щирий мінор.
Ще лиш рух один,
ще лиш момент —
Я не втримаюсь, в прірву скочусь...
Вийде з мене такий декадент,
Як не знала й не знатиме Русь.
Та чи ж винен я?..
Слухайте!..
Ви!..
В кого пузо — гора Арарат,
Хто життя за полу ізловив
І кричить:
— О Комуно!
Vivat!
Хто зумів переплигнуть бар'єр,
Хто з ідеї пошив убрання,—
Чи ж я винен,
що з віршів кар'єр

Не роблю й не робитиму я?
Чи ж я винен,
що чортом ганяв
Із окопу
в запілля...
і знов...
Що здоров'я палив на огнях
Революцій,
ковтаючи кров?..
Чи ж я винен?
О, слухайте!..
Ви!..
В кого пика рум'яна,
пухка,
Що я роки найкращі провів
В товаристві рушниці й штика?..
Знаю я...
Ви сміялися з нас,
Як сміється,
наївшися, вош,
Коли ми, не стерпівши образ,
Закричали:
— Комуна?
Дайош...
Знаю я:
ви всміхались собі
Під димок закордонних цигар,
Коли карту за картою бив
Розлютований «звір» пролетар.
І щоб нерви трухляві піднять,
Ви топтали у ніс кокаїн...
Ми ж тоді — розбивали загать
І обідрані йшли на загин...
Ви не вірили самі собі...
Як же так?..
Жив та був Капітал...

А тут враз:
міліони рабів
Піднялися на сполох,
на гвалт.
Не поміг вам антантівський танк,
Ні французький,
ні англійський стяг,
Бо ми ставили вміло Va bank
Свою кров...
своє тіло...
життя...
Ох!..
Тяжка і нерівна ігра...
Дивувався й дивується мир!
Так —
одвіку ніхто ще не грав,
Так —
ніхто не боровся, як ми.
І коли в тій нерівній ігрі
Ми побили останню із карт,—
Ви затихли, як миші в норі,
А я...
Я?..
Я служив у Чека...
Дні і ночі, голодний, без сил,
Я на смітнику Жовтня копавсь.
Не жахався я тіней могил,
Тіней тих, що я сам розстріляв...
Вартував революції кров,
Що розквітла в республіку Рад...
Саботаж —
і учасників змов
Я розстрілював сотнями в ряд...
О!
Ви тихо сиділи тоді
В установах з пером у руках

І дрижали, як миші руді,
Ради власної шкури й пайка.
Ви хрипіли тоді,
що Чека —
Це ганьба...
це розпуста...
садизм.
...На чорта, мов, ідея така...
...На чорта, мов, такий комунізм...
А тепер...
О, тепер ви пани!..
Прославляєте непівський зріст.
Ви і ситі...
і ніс в тютюні,
Кожен з вас:
«у душі комуніст».
В голові вашій —
«шиммі»,
«фокстрот»,
А червінці й валюта — девіз...
. . . .
. . . .
Чи ж я винен, що здохну з сухот,
Що у грудях немазаний віз?..
Що я ранком вихаркую кров
І дивлюсь на пузатих в авто...
Що не крок...
Що не крок...
Що не крок...
То обличчя пухкі і манто...
Чи ж я винен?
О, слухайте... Ви!..
Що не вмів переплигнуть бар'єр,
Що життя за полу не зловив
І не строю з поезій кар'єр?
Чи ж я винен?

. . . .
І, буває, в розплачливу мить,
Як на душу насунеться ніч:
...Поможіть!..
Поможіть...
Поможіть...
Закричати так хочеться м'ні.
Та ніхто не почує тих слів...
Чи ж потрібен кому інвалід?
...Одгримів...
Одгукав...
Одшумів...
Як весною розбурханий лід.
Одшумів...
Одгримів...
Одгукав...
Як розбурханий лід навесні.
Тільки іноді знов у Чека
Послужить заманеться мені.
Не тому,
що там добре служить
(Я люблю —
заколисаний степ),
А тому,
що радий від душі
Розстрілять ненажерливий неп.
Та Чека вже розтанули дні,
Як весною розбурханий лід.
Мо', і жити недовго мені —
Чи ж потрібен кому інвалід?
Чи ж потрібен кому інвалід,
Що колись боровся без слів?
...Одгримів...
Одгукав...
Одшумів...
Як весною розбурханий лід...

* * *

А він стояв тоді понуро;
І руки зв'язані іззаду...
І тільки місяць коло муру
Скликав сестер своїх на раду.
В очах байдужість і покора...
І тихо:
— Дайте докурити.—
А ще за мить — лицем угору
Лежав він, кулею забитий.
Давно було... Було багато...
І в мене ж кров — не як у риби...
Ну, чим же, чим я винуватий,
Що трошки, тільки трошки схибив...
Хотів у лоб...
Тряслися руки...
А за стіною степ широкий.
Пустіть?
Та я ж чекіст...
Ах, муки!..
І це страшне розбите око...

* * *

Рука стиска розпечену рушницю
І вздовж межі за стрілом сипле стріл:
Немало нас ніколи не проспиться,
Немало нас не встане із могил...

Пройшли одні... Встелили шлях снопами,—
Снопами тіл, одірваних голів,—
Тепер черга вмирать в житах за нами
Під зойк і плач розбуджених степів.

Холоне серце... Серце спорожніло...
А в голові одне: уб'ють чи ні?
Лежиш, мов камінь, між колоссям спілим,
Неначе в полоні.

І слухаєш, як скаржиться колосся,
Що ворог з кулемета в жито: та-та-та,
Що не тому, хто сіяв, довелося
В снопи в'язать розстріляні жита.

* * *

В кишені — літучка* 2300,
А в другій — рука обняла револьвер...
Хіба ж не все рівно для нас, для чекістів,
Чи завтра вмирать, чи тепер?

---

* *Літучка* — ордер на право арешту без зазначення адреси (*прим. авт.*).

ЦИКЛ «ПОЛІССЯ»

* * *

Мої далекі, рідні села!
Ніяк, ніяк вас не забуть...
Мабуть, тому, що невесела
Була од вас у місто путь...

Мабуть, тому, що всю дорогу
Таки нелегко було йти,
І оббивать чужі пороги,
І обминать чужі хати.

І от тепер, коли утома
В своїх обіймах пригорта,—
Мені так хочеться додому,
Де коливаються жита...

Де льон зелений між вівсами
Такий замислений цвіте
І голубими головками
Мені нагадує дітей —

Де гречка буйна і шумлива,
Як невгамовний битий шлях,
Рожевим цвітом соромливо
Знялась на радісних полях.

Не сходять ранки, щоб умерти
І знов воскреснути в росі
Серед хмарин напівроздертих,
Серед пташиних голосів;

Де соловей виводить скерцо
У надвечірній тишині,
Де все таке близьке для серця,
Де все таке близьке мені.

* * *

Очерет мені був за колиску;
В болотах я родився і зріс.
Я люблю свою хату поліську...
Я люблю свій зажурений ліс...
Що там тропіки,
                  що там пампаси? —
Загляніть-но у пущу до нас!..
Я оддав би за неї одразу
І Тібет,
        І Урал,
                і Кавказ...
А поліське похмуре болото? —
Пів-Полісся вода залила...
Тільки де-не-де хутір самотній,
Тільки де-не-де клаптик села.
Хоч у злиднях живемо,
                        у бруді,
Та привілля яке повесні,
Коли виставиш вітрові груди
І летиш,
        і летиш на човні.
А вода і хлюпоче, і плаче,
Захлинається в лютій злобі.
Ну, скажіть, в кого серце гаряче,
Як весну повесні не любить?
. . . .

. . . .
І укриють безкраї простори
Білокурі чайки́ і човни...
Тільки слухай, як води говорять
В буйнім заспіві свята весни.
Тільки слухай, як хвилі хлюпочуть,
Як нестримана повідь гуде:

Зайвий рух —
                    і за обрій заскочиш;
Зайвий рух —
                    і навік пропадеш.
. . . .
. . . .
А коли зареготче негода —
О, тоді не кепкуй із води...
Як для неї, чортяки, не вгодиш —
Ох, зазнаєш же, брате, біди.
І втікаєш тоді якомога,
Щоб скоріше на берег з човном,
Бо ні віра в могутнього бога,
Ні чорти не поможуть все'дно.
Попокрутить тебе,
                        поповертить,
Зажене, де й Макар не бував:
Не одного закрутить до смерті,
Не одна пропаде голова.
Проковтнуть сивоусі тумани
В свою пащу тебе і човна.
І ніколи...
            ніколи....
                        не встанеш
У болоті із глейкого дна.
. . . .
. . . .
А на ранок, як сонце прогляне,
Як затихнуть горласті вітри,—
Тільки хвилі гудуть неустанно
Й ряботинням болото ятрить.
Та на березі ходить, блукає
Півсела, заглядаючи в синь.
— Ну, а може, таки приблукає
На човні чоловік або син.
. . . .

. . . .
А пізніше:
плачі, голосіння...
А пізніше: жалоба в селі.
Не один... не один на колінях
Лає бога святого без слів.
. . . .
. . . .
Так гартує природа до бою
Нас із самих малесеньких літ.
Ми зрослись, побратались з водою
І живемо, як вміємо жить.
І не дивно, що любимо змалку
Буйну воду і буйні пісні...
Наше серце —
це серце рибалки.
А життя наше —
книга борні...

* * *

Пройшли сумніви і вагання,
Пройшли, як сон, як сивий дим,
Як перший запал молодий,
Як тінь забутого кохання.

Ах, день один... один лиш день
Серед борів своїх пожити...
О, скільки міг би я створити
Легенд нових, нових пісень!..

Та знаю я що вже ніколи
В своє Полісся не прийду,
Не вдарю пісню молоду
Об синь гаїв, болот і поля.

Не жди ж, мій батеньку, мене
І ти, від злиднів жовта мати:
У чаднім місті кострубато
Спалю життя своє сумне.

І вже ніколи мої ноги
Не вмиють роси осоки,
І упаде мій спів стрункий
На перехрещені дороги...

Мені тут сумно, сумно так...
На скронях — ніби мох на соснах.
І сниться хата, в хаті кросна,
І лід роздертий в болотах.

...Весна... Болото розлилося,
І, певне, батько мій в човні
Гайса... і шле привіт мені
Своїм розчубленим волоссям.

Мабуть, не раз пожалкував,
Що син підручним більш не буде...
Змете не раз сльозу на груди
Його порепана рука.

І скаже, глянувши на воду:
— Ото б удвох вловили рибки! —
А мати дивиться крізь шибку
І жде...
        і жде синка з походу...

А хто ж, матусенько моя,
Тепер цівки для тебе суче
Під посвист веретен співучий,
Під тихі шуми у гаях?..

Мабуть, ніхто, матусю мила...
Бо сина вже нема... нема...
І туга біла, як зима,
Спадає на полотна білі...

Скажи: чи й досі ще рука
Твоя нитки тонкі виводить
І чи в очах ще й досі води
Злились у посмішку струмка?..

А пам'ятаєш, як колись?..
Було, мороз у вікна клепле,
А в нас у хаті тепло, тепло
І співи смутком повились...

А ти, зігнувшись коло печі,
Сидиш на лаві і прядеш,
І смолоскип пасмо руде
Поклав тобі на щуплі плечі...

Дзюрчить, співа веретенó,
Немов істота невмируща,
Йому вторить одвічна пуща
За манюпусіньким вікном.

Або голодний вовк понуро
Під самі вікна заскавчить...
І встане батько мій, на мить
Суворі брови зниже хмуро,

Візьме рушницю на подвір'ї,
Кудись у далечінь пальне...
І стріл розсиплеться,
як пір'я,
І вовчий сміх на мить засне.

Лише на мить, бо за хвилину,
Немов придушені плачі,
Назустріч зорям уночі
Виття вовків ще дужче лине.

Бувало й так, що цілу ніч,
Коли туман гаї обгорне,
З рушниці батько в безвість чорну
Світив весь час крихкі вогні.

Тоді ти в хаті світ гасила
І поглядала на Христа,
І з кожним пострілом уста
Свої до уст моїх тулила.

А луни нам несли з гаїв
Рушниці батьківської кашель,
І буйно билось серце наше
Під плач поранених вовків.

І так тремтіли ми до ранку,
Аж поки ніч не догорить,
Аж поки заспані бори
Загомонять до нас на ганку.

Скажи: чи ж можу я забуть
Твої зелень-зелені очі
І цокот веретен сорочий,
Туманів сиву каламуть?

Скажи: чи ж можу я забути
Ті ночі, жахом перевиті,—
Що так вросли, мов корінь жита,
У мозок мій, у кров, у груди?

І, може, через те, що зріс я
Під завивання, плач вовків
Отам, де гай чоло вклонив,—
Я став співцем свого Полісся...

І жаль такий до сліз,
до болю,
Що більш додому не прийду,
Не вдарю пісню молоду
Об синь гаїв, болот і поля...

Тепер я зовсім вже не той,
Яким мене ти, мамо, знала:
Забув про постоли і сало,
Вдягнувши «джимі» і пальто...

Та не забув тебе, і пущу,
І батька зморщене чоло,
І до хатини за селом
Мене все тягне дужче й дужче.

Ха-ха! Який я став смішний.
Ото б тобі тепер побачить,
Як син твій, харцизяк ледачий,
Складає віршики весні.

І силоміць в поети суне:
— Так, знай, мов, наших чабанів! —
Навчився бренькати пісні
І рвати порвані вже струни.

І жаль такий, до болю жаль,
Що більш додому не прийду,
Не вдарю пісню молоду,
Щоб аж сміялась синя даль...

. . . .
. . . .

Не жди ж, мій батеньку, мене
І ти, від злиднів жовта мати:
В далекім місті кострубато
Згорить життя моє сумне.

1905

I

Я тільки про клаптик Полісся,
Про тиху задуму гаїв,
Про шуми осінні узлісся,
Про злидні в житті чабанів.
В минуле я думами лину,
І тоскно, і журно мені:
...Вже двадцять, як пущу покинув...
...Вже двадцять, як я в чужині.
Не знаю: така, може, вдача
Чи, може, я змалку привик,—
Як листя пожовкле побачу,
Пригадую п'ятий я рік.
Пригадую тихе Полісся,
Мов діти, замурзані дні...
І, мабуть, тому-то приніс я
З собою мотиви сумні...
Бо в нас не уміють співати
Веселих, барвистих пісень:
Життя у похиленій хаті
Нам горе кує день у день.
Живемо ми нудно і сіро
В болоті, багні, у гаю...
Одне лише любим без міри —
Це волю і пущу свою.
За волю і пущу оддати
Готові усе чабани:
В обдертій, похиленій хаті
Навчились ми волю цінить,
Бо виросли ми на просторах
Безмежних боліт і гаїв...
...Я тільки про клаптики горя,
Про злидні в житті чабанів...

Нехай у словах моїх жура,
Нехай мої думи сумні:
В очах поліщуцьких похмурих
Цвітуть невеселі огні...
Мотивів веселих не знають
У нас і тепер, і колись,
Бо з тихими шумами гаю
Вродилися ми і зрослись.
Мабуть, отака моя врода
Чи, може, я змалку привик,—
Як плаче дощами природа,
Пригадую п'ятий я рік...
Пригадую осінь... узлісся...
І діда Ігната в човні...
Що там... в болотах... на Поліссі
Загинув за волю в борні...

II

Такий старий дідусь Ігнат...
Кому і як його не знати?
Було: настане лиш весна,
Він вже в човні з веслом лапатим...
А поруч його штук зо три
Дітей сидить коло вітрила.
— Ге-ей! — гукне, й вода горить,
І човен мчить, немов на крилах.
На дні човна жаки й жаки...
Це — дідів хліб, і сіль, і мило...
Дідусь Ігнат старий такий,
Що навіть вії побіліли.
Старий дідусь. Та ще в очах
Йому огонь не згас од років.
Коли кремнівка у руках —
Ціляв зайців за двісті кроків.

Старий дідусь... Така ж стара
Кремнівка, репана роками...
Ніколи з нас ніхто не брав,
Не дотикавсь її руками...
Бо дід казав, що «не візьму
Ніколи вдруге вже з собою»,
А ми ж любили так весну
Й човна з крилатою ходою...
Звідкіль прийшов дідусь, не знав
В селі у нас ніхто й ніколи...
Давно прийшов... Не'дна весна
З того часу промчала полем...
Не раз болота синій лід
До Вісли хвилями котило.
І жив собі в хатині дід,
В такій, як сам,— старій, похилій...
О, як любили діда ми...
Ех, юні дні! Ех, дні кохані!
Було: з середини зими
Казали: — скоро сніг розтане...
І цілу зиму дзвін юрби
Щодня вливавсь до діда в хату,
Бо що ж було для нас робить
У дні зимові волохаті?
Про школу в нашому селі
Хіба що мріяло узлісся,
Зате корчма була як слід,
А в ній горілки — хоч залийся.
І пив горілку поліщук,
А діти гралися з вітрами
Під монотонний пущі гук,
Під монотонні пущі гами.
Го!.. Го!.. Розумний дід Ігнат:
Усе село його любило...
А нас — манила так весна
І човен дідів легкокрилий...

Добро було тоді для нас,
Коли весна сніги поколе...
Далекий час, минулий час!
Ти вже не вернешся ніколи...
Далекий час, минулі дні...
О любий наш старенький діду!
Ніколи вже я на човні
Разом з тобою не поїду...
Давно... давно... Вже двадцять літ,
Як я покинув пущу сиву,
Та не забув я верховіть,
Пісень задумані мотиви...

III

І от... прийшов той п'ятий рік...
Мабуть, така моя удача...
Його я згадувати звик,
Коли пожовклий лист побачу...
Поліська осінь... Сірі дні...
Болото хвилями ридало.
А пуща слала сум і гнів,
І в груди била калаталом...
Шалений вітер хвилі гнав
І розсівав туман руками.
Один старий дідусь Ігнат
В човні гайсав щодня з жаками.
Жаки — це дідів хліб і сіль...
Для діда ж треба було їсти:
Забувши втому, голод, біль,
Возив панам він рибу в місто.
І якось раз одного дня,
Коли із міста дід приїхав,
Палали очі від огня,
А на обличчя впала втіха...

Такий веселий дід Ігнат,
В очах горить якась відвага:
— Капут вже скоро всім панам:
Не віриш? На, читай «бамагу».
Пішла «бамага», наче гук
По пущі ходить,— з хати в хату,
Аж поки врядникових рук
Прийшлось «бамазі» тій зазнати.
Спершу одного стражник вів
До пана врядника в покої,—
Розливсь рікою панський гнів
І дзвінко падали побої.
Нарешті все-таки узнав
Урядник правду про «бамагу».
...Старенький вже дідусь Ігнат...
В очах його горить відвага...
Сидить собі дідусь в човні
Разом з кремнівкою й жаками.
А хвилі ляскають по дні...
І парус шепчеться з вітрами...
Жаки для діда хліб і сіль.
Для діда ж треба пити, їсти...
Забувши втому, голод, біль,
Возив панам він рибу в місто...
. . . .
І раптом стражник: — Діду! Гей!
Ану, збирайсь скоріш до пана!..—
І лунко з дідових грудей:
— Нехай пожде... мені ще рано...
— Збирайся! — стражник крикнув знов,
Його рука взялась за «сміта»,
Гребнула хвиля за човном
По хвилях, наче кінь копитом...
А їй у відповідь набій
З кремнівки вдарив у тумани...

І стражник впав к землі сирій...
І стражник вже повік не встане...

. . . .

А потім військо... козаки...
Замість села — самі руїни...
О дні мої! Мої роки!
Тоді свою я пущу кинув.

IV

Я тільки про клаптик Полісся,
Про тиху задуму гаїв,
Про шуми осінні узлісся,
Про злидні в житті чабанів...
Нехай у словах моїх жура,
Нехай мої думи сумні,
В очах поліщуцьких похмурих
Цвітуть невеселі огні.
Мотивів веселих не знають
У нас і тепер, і колись,
Бо з тихими шумами гаю
Вродилися ми і зрослись.
Мабуть, вже така моя вдача
Чи, може, я змалку привик,
Як осінь туманами плаче —
Пригадую п'ятий я рік...
Пригадую осінь... узлісся...
І діда-рибалку в човні,
Що там... в болотах... на Поліссі
Загинув за волю в борні...
В минуле я думами лину —
І тоскно...
і журно мені...
Вже двадцять, як пущу покинув!..
Вже двадцять, як я в чужині!..

Вже двадцять, як діда Ігната
До бору чота повела,
Як постріл туман волохатий
Приніс на руїни села...

. . . .

Я тільки про клаптик Полісся...
Про тиху задуму гаїв...
Про шуми осінні узлісся...
Про злидні в житті чабанів...

Збірка «На пожарищі» (1928)

На майдані коло церкви
Революція іде...

П. ТИЧИНА

* * *

І перше вдарили гармати,
І поклонивсь овес на мить,
А за вівсом, десь коло хати,
Прокльони, льон і смертне: — жить!

І вдруге вдарили гармати,
І жито спіле ожило,
Це кулемети: — та-ту!.. та-ту!..
Не жди мене, не жди в село.

І втретє вдарили гармати,
Замовкло все і всі:
І ті, що в ямах коло хати,
І ті, що в житі, у вівсі...

Коли ж вчетверте проревіли
Далекі постріли гармат —
Криваві шмаття замість тіла
І пожарище замість хат...

А там, де льон мережить тіні,
Чиясь розбита голова
Вп'ялась очима в небо синє,
Проклявши людськість і права.

1926

* * *

До зоряниць німих вклонялись далі,
Обмиті кров'ю ще цвіли лани,—
А час летів (о, скільки не дзвони!),
Як поїзди за темряву вокзалів...

І вже не чуть гарматних вакханалій,
Ні бризків кулеметної луни,
І тільки, може, кості з борозни
Про бій розкажуть сошниковій сталі...

Та ще хіба над рештками рушниць,
Де просині коло́сяться над полем,
Похилена рука застигне з болем,
Жнучи востаннє золото пшениць:

То мати, вийнявши з ріллі багнета,
Промовить тихо:
— Ой, синочку, де ти?

1927

* * *

Пахучий, синій день весни,
Болючих снів, пісень, розгулу,—
А крик гусей з далечини,
Як згадка про минуле.

Ідеш — не знати що стрічать —
Чи пару милиць, чи могилу —
І тулиш, тиснеш до плеча
Рушницю, як рідню, як милу.

Ступають грузно постоли:
Сто пар слідів — привіт верхів'ям!
Між них в шинелі без поли
Бреду і я на безголів'я...

Бреду й забув, що по межі
Життя і смерті я ступаю,
Що, може, завтра на ножі
Загрузну з вигуком одчаю.

А поки що: — Любить! Співать!
І — жить!.. А решта — все дурниці...
І хочеться покласти в головах
Шолом, набої і рушницю...

1927

* * *

На сажень викопали яму
І труп за трупом в землю — бах!
Одних угору головами,
Других — аби не на ногах...

І так за шаром шар — могила:
П'ятсот... Шістсот... усе одно:
Усіх навіки напоїла
Байдужа смерть своїм вином.

Коли ж останній шар наслали,
Тоді шинелі й штих землі
І — спіть, герої з Калевали,
Сини обшарпаних полів...

Оце і все... Спокійно, мляво
Отут же сіли грабарі —
І, витягши махру з халяви,
У небо сині димарі.

А потім хтось уткнув ізбоку
З рушниці ржавого штика
І напис на степи широкі:
«Стрелки NN-ского полка»...

1927

* * *

За дротами сивий молодик,
За дротами мідь на касках варти...
А пожовклий лист гуляє в карти,
Тихо падає на дріт, на штик.

І мовчать, як сон, премудрі верби,
Тільки вартові все «тук» та «тук»...
От би вирвати рушницю з рук
І у світ махнуть тепер би!..

Та гудуть насталені дроти,
Між дротами й за дротами тіні:
Зайвий рух — і в смертному тремтінні
Упадеш на штик, як листя, ти.

Так минають дні. За ними знову
Над вербою зійде молодик...
Табір... Мідь на касках... Штик...
. . . .
Чудово!..

1927

* * *

1

Шумить тривожно очерет,
А сонце — по отаві.
Ідуть вперед, ідуть вперед
На відблиски криваві.

На лоб зелені шоломи,
Багнети над землею...
І ніг розгін, як звук сурми,
Над чорною ріллею.

Коли б сам чорт промимрив: — Стій!
Спиніться на хвилину! —
Між очі вдарив би набій
Або граната — в спину...

2

Шумить тривожно очерет,
А сонце — на леваду...
Ступився вже стальний багнет,
Потрощено приклади...

Тоді уламками рушниць,
Аж тільки мозок бризка,—
І сотні тіл, упавши ниць,
Проклали чорну риску...

Лежить комбат... А з ним горніст:
Багнет із корогвою...
В обох з грудей востаннє — свист,
Востаннє крик:
— До бою!

3

Шумить тривожно очерет...
Вже вечір над рікою.
Уп'явся в небо кулемет,
Та вже нема набоїв...

На поле місяць стеле синь,
На небі — полуниці...
Востаннє гвакнули: —
Амінь! —
Рушниці й не рушниці...

На лоб зелені шоломи:
Їх купка з батальйону,
І переможний крик сурми
Упав на збиті згони.

4

Шумить тривожний очерет...
Світанок... Мить спочинку...
Уп'явши лапи в кулемет,
Справляє крук дожинки...

1927

* * *

Уже не виточиш із серця
Ні бурелому, ні заграв,
І всі пісні мої із терцій:
Нема октав...
Нема октав...
Не загримить, не заніміє...
А тихо так... все — тінь та тінь...
І я плету, закривши вії,
Плетіння синіх вечорінь...
Плету й молюсь вівсяним далям,
Де з кулеметами колись
На перехрещених скрижалях
Життя і смерть переплелись...
. . . .
Уже не виточиш із серця,
Усе віддав... Усе віддам...
На партитурі — кілька терцій:
Октави й фронт...
Октави — там...

1927

* * *

І день минув... Назустріч ніч з-за хмари
Півколо місяця закутала в імлі,
А тіні сосен, як бліді примари,
Розбіглись по рудій і стоптаній ріллі.
Земля пашить: — Ах, дайте, дайте плуга!—
Скорботно руки д'горі здійняла,
А вітер підхопив тяглисту тугу
І кличе ратая з далекого села...
Та він мовчить... мовчить і не проснеться,—
Чи літо, чи зима, чи осінь запашна:
Вже третій рік совиний крик снується
На соснах, на ріллі...
— Війна!

1927

* * *

Зійшлись обоє на багнетах:
Старий-старий і молодий;
В одного: — Сину! — з-під кашкета...
В другого: — Батьку, одійди!..

Зійшлись і стали на хвилину,
Схрестили погляди на мить,—
Кашкет мовчить і жде на сина,
А син осикою тремтить.

На перекошені обличчя —
Не біль, не втома — дикий сказ:
— Хоч би вже швидше!.. Хоч би швидше!..
Хоч би за раз!..

І довго ждали б два багнети
(В очах кривавий перелив),
Та хтось іззаду з кулемета
Обох скосив...

1927

* * *

Замовкла трьохдюймовка.
Надвечір випав сніг...
Один лиш місяць вовком
Над пущею пробіг.

А зранку тут гриміло,
Здригалося й гуло
І вогники за стрілом
Світились над селом.

Тепер же — в небо дуло,
А з дулом — дальномір
Так хитро-хитро щулить
До місяця свій зір...

І жде, що хтось в шинелі
Прийде і знов: — Набій! —
І запищать шрапнелі,
Як тисячі повій.

Та вже ніхто не скаже:
— Трубку на удар! —
Допрядено вже пряжу,
Допрядено тягар!

Команда на лафеті,
Команди вже нема:
Не збудять півні треті,
Не збудить і сурма.

1927

* * *

Вже вечір стеле чорні рядна.
Із заходу на схід — кружляста тінь.
А шлях, як нитка Аріадни,
Біжить у лабіринт, у далечінь.

Та ми — не міт... Ми — не Тезеї,—
Чота рушниць в зелених шоломах:
Не раз кривавою стезею
Гойдала смерть нас на руках.

І от тепер ідем шляіми,
Мабуть, туди, де тисячі лягли,—
А в голові, як молотками:
— Безсонням очі стомлені стули!..

Засни!.. Спочинь!.. Ти маєш право,
Бо, може, це твоя остання путь!..
. . . .
— Пол об-рот напра-во!
. . . .
І знову ноги машинально йдуть.

1927

* * *

Одлітають знову журавлі у вирій.
Під осінню пісню вітра уночі,
І з плачем одчайним в каламутті сірім
На добраніч дзвонять золоті ключі.

Там на перехресті чорної дороги
На хресті розп'ято малинові дні:
Догоріло літо свічкою убого
На вітрами збитій і рудій стерні.

І ніхто не плаче... І ніхто не тужить...
І ніхто не скаже: — О, вернись назад! —
Тільки дощ виводить свій тоненький кужіль
Та мовчить мовчанням передсмертний сад.

Ах, любить! — та пізно... Осінь — без любові
Вороними кіньми мчить у далечінь...
Що було — не буде... Що пройшло — не зловиш,
Як ніколи власну ти не зловиш тінь...

І якась незнана, невимовна туга
Стиснула руками серце і думки...
Хто на мить розлюбить — не любити вдруге,
Не сплітати вдруге сонячні думки...

Бо коли над сонцем заплететься хмарка,
А у серце стукне копитом зима —
Не нарвеш ти квітів у пожовклім парку,
Не нарвеш ти квітів, коли їх нема...

Ах, цей крик печальний в каламутті сірім,
Журавлина пісня золотих ключів!
Скільки дум продумав, скільки в сни я вірив
Під осінню тугу вітра уночі!..

Але сни — це снами... Переснилось... Годі...
Та чомусь до болю, та чомусь до сліз
Хочеться вклонитись стомленій природі,
Пригорнуть руками жовтий верболіз...

І сказать далекій, і сказать незнаній
(Полюбив я мрію... Полюбив давно...),
Що я жду на неї, що ходжу в тумані,
Що у серці бродить молоде вино...

О, прийди до мене в ці печальні ночі,
Загаси в обіймах мій шалений біль!..
Хай твої спокійні, загадкові очі
Одіб'ються в журі виснажених піль...

Не мовчи мовчанням гробової тиші,
Розкажи для мене казку про весну:
Я в душі хлопчина, хоч літа вже пишуть
На зів'ялих скронях срібну сивину.

Але ти не прийдеш... Переснилось... Годі...
Сни — це тільки снами... Сни — це не життя...
І назустріч сонній, стомленій природі
Тільки жовкле листя та вітри летять.

. . . .

Ах, любить! — та пізно... Осінь — без любові
Вороними кіньми мчить у далечінь...
Що було — не буде... Що пройшло — не зловиш,
Як ніколи власну ти не зловиш тінь...

1926

* * *

На лафетах вряд
                    три труни,
Вінки — червоне й зелене...
З яких країв і хто вони,
Все рівно для вас і для мене.
Кожний — не брат:
Ближче рідні,
Ближче за брата, за друзів.
Разом же в ці громохкі дні
Косили з рушниці в лузі.
Гнилу махру курили теж
В окопах з «Правды» одної,
У всіх серця не знали меж,
Не знали спокою.
А тепер:
            уряд три труни...
Коні ступають, ступають...
Тільки вітри привіт весни
Несуть з далекого краю.
Та ще од коліс
                    лягає гул
На пилом прибите поле,
І пісня:
            — Рота,
                    на краул! —
Щось у вічі гаряче коле...

1927

* * *

Десь за стіною вітер стеле
Та все мені: — шу-шу!.. шу-шу!..
А я ніяк, ой леле! —
Своїх думок не придушу.

Майне одна — неначе крига,
А друга — ніби водограй,
І от — життя, мов книга:
Бери й читай.

Хай сторінки мої нерівні
Й незграбно зверстані рядки,
Бо в книгу дні мої мандрівні
Життя вписало од руки.

І от тепер перегортаю,
Перебираю кожну мить:
Іще й не жив, а добре знаю
Це слово: жить...

. . . .

Десь за стіною вітер стеле
Та все мені: — шу-шу!.. шу-шу!..
І я колись, ой леле! —
Рядок останній допишу...

1927

* * *

Димки гармат... Рушниця і набої...
Шинель подерта... Мідний котьлок...
О, скільки втоптано чужих стежок
В ці дні, що мчали стріль-водою!
Гули степів розмотані сувої
В ритмічнім цоканні стальних сорок,
І ми ішли, і не спинявсь наш крок,
Коли важкий набій дзижчав над головою.
Минали дні, мов танули в імлі...
Позаду десь окопи і рушниця.
І тільки іноді вночі присниться,
Як военком з наганом у руці
Веде на бій потомлених стрільців
Під монотонне:
— Рота, п-лі!

1927

* * *

Сміється сонце в бороду огнисту
І щедро так розкидало проміння
На сірий дах залузаного міста,
На вже давно запльоване каміння,
Де в буйнім русі з гуркотом і свистом
Життя хлюпоче в буйному хвилінні:
До берегів нових нестриманим припливом
Пливе воно запінено, бурхливо.

Біжить вода на вулиці струмками,
А чорний сніг — як чорна павутина.
Ой, скоро вже з південними вітрами
Ударить в небо пісня журавлина.
І тихо радість стане над полями
З дощем весняним, чистим, як перлина.
А перший грім, пробігши по узгір'ї,
Розтане воском в синім надвечір'ї.

Нехай собі недосвіт землю сіру
Ще вранці пригорта безсилими руками,—
Та вже ніхто, ніхто із нас не вірить
В зимові сни з зимовими піснями,
Бо серце хоче клекоту і виру,
Бо серце наше стало неслухняне:
Все тягне нас у далі малинові
І просить, як жебрак:
— Не хліба, а любові!

1925

* * *

Прийшов і став на пожарище:
— Нема ні хати, ні хліва...—
І якось мимоволі нижче
Сама схилилась голова.

Це ж стільки років поту й крові!..
І враз — неначе й не було.
Один димар, як безголовий,
В тумані скорбно захолов.

Ой, чим тепер засієш ріллі?
Ой, чим же заволочиш їх?
Хіба сльозами на дозвіллі
Крізь болем вимучений сміх...

Хоч би снопок благенький жита:
Стоять засмаглі явори...
Тепер — живи, як хочеш жити,
А ні — із голоду умри...

А вітер в буйному розгоні
Ще теплий попіл — сип до ніг...
І мовчки здійнялись долоні,
Проклявши чорний переліг...

1927

* * *

Дощ...
Тане сніг, як смола,
І з розгону — струмком на стіну...
А вона рученя простягла:
— Копійочку, дя'... хоч одну...—
Босі ніжки по бруку туп-туп...
На голівці — хустина з мішка...

Змерзла... Посиніла, як труп,
І сама і манюня рука.
Зазирає в обличчя усім...
Ах ти, господи! Як же це так?
Їй же років ну — вісім... ну — сім,—
А вже на брук... Готовий жебрак...
Хоч би дощик таки перестав:
В пору цю тільки псів виганяй...
...І скривились до болю уста:
— Дядінька, голубе, дай!..
Та у «дядіньки» комір з бобра...
Подививсь:
— Пшла к чорту, шпана!
. . . .
Б'ють на сполох дроти на вітрах...
Дощ...
Ринви плачуть...
Скоро весна!

1927

* * *

На північ ніч і день — біляві хмари,
Біляві кучері і скиглення гусей...
Ой, що ж мені,
ой, що ж мені весна несе?
Чи тиху радість,
чи примари?
Чи, може, хмари?
Ой, що ж мені весна несе?..
Я знаю: для Дніпра весна — весілля,
Розпатлана трава, зелений перелив
Хвилястої води по той бік берегів,
Іще: кульбабине похмілля.
А в тихі ночі —
тихе божевілля
Вишневої лози і туга журавлів...
Для міста...
Ще не встигнуть лід порвати,
Не встигне кригу в далеч занести,—
По-іншому співатимуть дроти,
По-іншому луна крилата
Машинний гомін понесе за грати,
За брук, залізо і мости...
І прийдуть вечори на тротуари,
І виповзуть на світло сонних ліхтарів
Пролетарі й непролетарі,
І пари...
пари...
пари
Підуть у заковулки марить
До місяця вгорі...
Село ж веснянками весну зустріне:
— Хоч би скоріш розтанула рілля! —
І зарипить, як сніг, на сошнику земля,
А серце (серце ж не камінне!).

Селянське серце — вічне і незмінне —
З любов'ю проспіва:
— Родіть!
Родіть, оновлені поля!

. . . .

Мені ж весна...
Ах, якби ви знали,
Якби ви знали, яка солона кров!..
Торік...
Позаторік...
І знов...
Гудуть квартали... Шумлять квартали...
А в мене в грудях інтервали
І дихать нічим...
Іде весна.
Весна ж для мене —
кров.

1927

* * *

Плакала стріха зранку.
І ще скрипів журавель...
Саме тоді на ганку
Ниткою з білих кудель

Прялася мамина туга,
Мамина — не чия-небу́дь,
А син — не пляшку, не другу
Випив, зібравшися в путь.

Мама підійде до сина;
Руки старечі зведе:
— Єдина моя дитина!
Щастя моє молоде!..

Потім у клунок загляне:
— Ніби, здається, усе...
— Хто ж там за маму стане?
— Їстоньки хто принесе?..

Знову мамині очі
Ронять на землю сльозу:
— Виростеш... Виплачеш очі,
Прийдуть чужі й повезуть...

Прялася мамина жура:
Мамина — не чия-небу́дь,—
А з синових уст понуро:
— Благослови на війну, в путь!..

1927

* * *

Чогось гуде так вітер говірливий
І журно
Зорять
Зорі угорі,
Коли проходжу, зморений, журливий,
В вечірній час за містом пустирі.
Я знаю, що за сотню-другу кроків
Мене поглине міста чортів шум.
Чого ж, чого ти, вітре кривобокий,
Чого ревеш, немов мені на глум?
А ти чого,
    що вже не стану більш за соху,
Не прооре леміш пахучої ріллі,
А ти чого, що вже молюсь другому богу,
Що димарями вип'явся з землі?..
У вуха дзвонять дзвони-самодзвони,
І город манить сотнями огнів,—
А вітер шу́гає, додолу клонить,
Пахучий вітер із далеких нив.
А м'ні чогось так журно, журно стане;
В моїх очах встає задрипане село:
Його я проміняв на сірий камінь,
Зміняв на місто — соху й чересло.
Не запряжу я більш буланих коней,
Не проору я лан пухкий,
                як дим:
Мій кінь новий станки пасами гонить,
Ірже іржанням гу́гнявих машин.
І от... щодня, коли я йду з роботи,
І журно
Зорять
Зорі угорі,—
Я хочу так плугами розпороти
Оці міські порожні пустирі.

Бо в мене серце — нá дві половини
(Чого ж, чого ти, вітроньку, ізник?):
'Дна шепче: був і будеш селянином!..
А друга каже: ти вже робітник...

1925

* * *

Двадцятий день натомлені ішли,
Питаючи доріг, змарнілі бранці.
Вмивало сонце прозолоттю вранці
Порожні ранці їхні й постоли.
Стелило літо зелено столи...
І вмить забулись бліндажі і шанці,
Далекі лінії далеких станцій,
Де стільки літ у злиднях прожили.
За довгий час поневірянь, неволі
Вони навчились вірити в одне
Й молитися тобі, прийдешній дне,
Коли (нехай обідрані і голі)
З них кожен знов упевнено ступне
Блискучим плугом по знайомім полі.

1927

* * *

Євгенові Чернякові

Коли стрімкий Дніпро увечері зітхає,
Нахмуривши чоло од синяви зорі,—
Я пісню запалю, як сполохи вітрів,
Як нарікання хвиль, як золото розмаю...
І хай собі горить життя моє безкрає,
Хай молодість пала, що стала на порі:
В пожовклий лист шпильчастих яворів
Я не вплітатиму ні жури, ні одчаю...
Перешумують дні, пропіниться вино,
І в позолоті осінь стане за вікном...
А осінь — це ж не смерть, це тільки відпочинок...
Хоч, може, й важко йти, вертаючись з дожинок,
Але чи жаль женцям кривавої ропи,
Коли на стернях буйних он — снопи й снопи...

1927

* * *

Знеможена рота...
Ніч. Яр.
А дощик все капа і капа...
Втомився уже комісар
Шукати рятунку у мапах.
До ранку б затримати «тих»
І вийти під захистом ночі...
А «ті» — як скажені хорти...
А «ті» — кулеметами строчать...
Не гинуть же роті в яру
Під куль переспіви і свисти:
Кротами б залізти в нору,
Кротами б у землю залізти...

. . . .
І вийшла їх купка із лав,
Взяла кулемета з собою,
І кожен в рушницю поклав
Останню обойму набоїв.
Тоді підійшов комісар,
Рукою помацав гранату,
І впало в туман:
— Шша-гом арр! —
Як бризки води об загату...
А рота загрузла у ніч
В якомусь обри́сі чудному,
І капала тихо з облич
Краплинами сірими втома.
Всі знали, що вранці умруть,
Що купці не бачити ранку.
І пальці нервово махру
Крутили в газетні гранки.
Ніхто їх за руку не тис,
Ніхто не прощався, не плакав;

Лиш вітер подався униз
Та здалеку вила собака.
І рота схилилась на штик,
Шинельні підтикавши поли,
І довго дивилась на тих,
Що їх не побачить ніколи...

. . . .

Вже ніч погасила огні,
Чудніші й незграбніші мева,
І чути було в тишині:
— Ать.
        Два.
                Лєвай!
То рота інша в далечінь
Шукати надійних позицій...
До болю пекли на плечі
Іржаві рушниці.

. . . .

А там, де за яром вітряк,
Де листя пожовкле опало,
В руках з кулеметом закляк
Комісар...

. . . .

            Світало...

1927

* * *

Ю. Кривдіну

І знов уже над містом вечори
Прядуть осіннє прядиво... А ранки,
Мов п'яні очі п'яної циганки,
Знялись туманом вогким догори.
І полетіли жалісні дари
У світ намистом порваної ланки:
То верби зморені, неначе бранки,
Ридають листом жовклим на яри...
А я, коли у вікна вечір бризне,
Руками скроні сиві обійму
І думаю, вдивляючись у тьму,
Про те, що днів моїх закон залізний
Припав так рано інеєм до скронь
І пригасив розбурханий вогонь.

1927

КАЗКА

I

Під тихе рипіння морозу
Я казку стару пригадаю,
Як тихо шепочуться лози
Весною в поліському краю.

Про що ж мають інше співати
Слова мої щирі і ніжні?..
Ой пущо моя волохата,
Болот килими білосніжні!..

Вдягнувшися в іній, тумани,
Такі ви серйозні й печальні,
Як тихий заплаканий ранок,
Як обрій заплаканий дальній.

Такі ви хороші і милі,
Журливо-величні, просторі,
Як вітра пахучого хвилі,
Як хвилі пахучого моря.

Для вас мої думи огнисті,
Для вас моя пісня і жýра:
В далекім забрьоханім місті —
Чужий я, чужий серед мурів...

Чужа ця маленька кімната,
Чужі ці брудні тротуари,
І сонце заплутане в грати
З дротів, що нависли, як хмари.

Думками я весь на Поліссі,
І пущу вітаю без слів я,
І чую, як вітер понісся,
І бачу, як плачуть верхів'я.

Як сумно оголені лози
Цілують туман з болотами,
А сосни закутані в сльози,
А сосни укриті снігами,

Гіллями поважно і ніжно
Симфонію творять чудову...
Ой пущо моя білосніжна
І велетні-сосни казкові!..

Так хочеться вас оспівати,
Так хочеться в пісні зогріти
І ласки цілунок крилатий
Послати з гарячим привітом.

Бо звикнуть не можу до міста,
Брудного, глумливого міста,
Бо серцем я ніжний і чистий,
Дарма, що колись був чекістом...

Дарма, що ночами з «нагана»
Встромляв я у скроні набої
І мріяв про казку весняну,
Як кров розливалась рікою.

Дарма, що на біль, голосіння
В ті дні не 'дзивалося серце...
Дарма, що в ті ночі осінні
Я був за провісника смерті.

Дарма, що під гуркіт мотору
«Наган» мій стріляв невблаганно,
...І жаско дивилися зорі
На кров...
на пісок...
аж до рання.

І все ж таки серцем я чистий,
Хоч крила поламано в бурі,
І лину думками за місто,
Туди, де немає цих мурів.

Вдивляючись в рейки мохнаті,
Від інею срібні трамваї,
Про пущу свою волохату
Я казку стару пригадаю.

II

З дитячих років пам'ятаю
Легенд чимало і казок,
Але одна, як шепіт гаю;
Не йде і досі ще з думок.

Не знаю я, хто склав ту казку,—
Чи тихий сум, чи смутку біль,
Що в неї вклали стільки ласки
До вбогих нив, до вбогих піль.

І казка та по всім Поліссі,
По сірих закутках села,
Як шум мінливого узлісся,
Як тінь вечірня проплила.

Чи то тому, що наша пуща
Сплела вінок з зелених віт,
Та казка давня невмируща
Передається з роду в рід?

Чи не тому, що гомін гаю
Нас учить вірити в казки,—
Ту казку в нас оповідають
Любовно так поліщуки?

А чи тому, що час без міри
Кує нам злидні все життя,
Ми радо так у казку вірим
І в ній шукаєм забуття?

Не знаю я... Не хочу знати...
Не хочу рухати думок...
Але люблю я пригадати
Чомусь одну із всіх казок.

III

І каже казка, що давно —
В часи старі, в часи минулі,
Де в нас тепер гаї, багно,
Де лози хвилями погнулись,—

Колись були замість болот
Степи, укутані квітками,
І жив собі в степах народ,
Що зветься й досі чабанами.

Стрункий, високий і гнучкий
З очима, повними блакиті,
Як небо в заводі ріки
Або волошки в стиглім житті...

Він серце чисте, чесне мав,
Любив степи свої, як брата,
І в сяйві сонячних заграв
В степах гайсав, як грім крилатий.

Сьогодні тут, а завтра там...
І що не день, все далі й далі...
Гуляй!.. Складай пісні квіткам!..
Цілуй очима срібні далі!..

. . . .
А скільки волі, скільки снів!..
Усе пройшло і пилом вкрито.
Тепер в Поліссі гніт панів
І «Жеча Польська Посполита».

. . . .

Добрячий був тоді народ,
Не знав ні пана, ані кари,
Не знав ні злиднів, ні турбот.
І жив з того, що пас отари.

Го-го! Тоді ж овець було! —
Хіба піщинок більше в морі.
Було, як плем'я загалом
Жене отари в степ просторий,—

Аж пил гуде від тисяч ніг,
Аж степ вгинається боками,
А білі вівці, ніби сніг,
Все йдуть і йдуть, як білі плями.

І степ — здається, побілів,
І степ — здається, білобокий,
І того моря ніг, голів
Не обіймéш, не схопиш оком.

А біля вівців на коні
Могутні постаті у шкурах
Голубооких чабанів
То тут, то там промчать, як буря.

Це пастухи, що день за днем
Зросли й умруть в степах широких
І, мов прирісши до коней,
Пасуть отари рік за роком.

Обличчя їх, як жовта мідь,
А м'язи крицею налиті.
Ах, очі ці!.. Ах, ця блакить!
Мов ті волошки в стиглім житі...

. . . .
. . . .

І тихо, мирно, без турбот
Минали роки за роками,
І жив собі в степах народ,
Що зветься й досі чабанами.

Ні сел, ні хат... Лиш степ, як мур,
А зверху небо чисте, вмите;
Під ним шатри з овечих шкур,
А над шатрами вітер...

Отак в шатрах гуртом жили,
Як от тепер живуть в комуні,
І пасли всі, старі й малі,
Свої отари білорунні.

Гуртом і стригли тричі в рік
Вони овець своїх отари
І білу вовну лоном рік
Гуртом возили на базари.

І продавали за моря,
На сіль міняючи, на зброю,
На самоцвіти, що горять,
Переливаються водою;

На срібні кубки, на ножі,
Із бронзи викувані вміло...
Все, що захочеться душі,—
Дістанеш все за вовну білу.

. . . .

. . . .

Отак-от мирно, без турбот
Минали роки за роками,
І жив собі в степах народ,
Що зветься й досі чабанами.

Стрункий, високий і гнучкий,
З очима, повними блакиті,
Як небо в заводі ріки
Або волошки в стиглім житті.

Він серце чисте, чесне мав,
Любив степи свої, як брата,
І в сяйві сонячних заграв
В степах гайсав, як грім крилатий.

Сьогодні тут, а завтра там...
І що не день — все далі й далі...
Гуляй!.. Складай пісні квіткам!..
Цілуй очима срібні далі!..

Овечий сир до молока,
Кавалок хліба прездоровий,
Вода з холодного струмка —
Це все, що треба чабанові.

IV

А за далекими морями,
Де гори з небом обнялись,
Де сонце стелить сині плями
Понад верхів'ями узлісь,

Де місяць вверх ногами ходить
Над морем чорним, як смола,
Де скелі точать буйні води,
А гай закутала імла —

Отам-таки в ту давню пору,
В минулий час старовини,
Колись в лісах над самим морем
Жили розбійники-пани.

Прийшли вони із краю-світу
І звоювали землю ту,
А люд, що жив в лісах одвіку,
Попав в неволю, у біду;

І працював і дні, і ночі,
Запрігшись в панському тяглі,
Щоб не розгнівать панські очі
І не згубить, бува, голів.

Так-от, кажу, в ту давню пору,
В минулий час старовини
Колись в лісах над самим морем
Жили розбійники-пани.

А в них був цар, лютіший ката,
Сидів на троні з черепів,
Щодня виводив розпинати
Він полонених і рабів.

Щодня збирав своїх підданих
І посилав на здобич їх;
І що не день,
                і що не ранок —
То все новий нальот, набіг.

І що не день пінились хвилі
Від їх мальованих човнів,
Що на вітрилах сніжно-білих
Переганяли всіх вітрів.

А в тих човнах, як хижа зграя,
Пани озброєні сидять
І денно, й нічно виглядають,
Кого б, кого б ограбувать.

Усі боялись того моря,
Царя боялись, як огня,
Що в ті часи, в ту давню пору
Сидів з панами у гаях.

Тряслись сусіди від набігів
Отих розбійників-панів,
Що налітали рясним снігом
З своїх мальованих човнів.

І утікали світ за очі
У інші землі і краї,
Панам лишаючи на здобич
Своє добро, шатри свої.

. . . .
. . . .

Отак собі в ту давню пору,
В минулий час старовини,
Колись в лісах над самим морем
Жили розбійники-пани.

. . . .
. . . .

Не знали праці їхні руки,
Їх не обходив втоми біль:
В чужих сльозах, кривавих муках
Вбачали радощі собі.

V

І от дізнався панський цар,
Що за морями, за лісами,
Де сонце цілий рік, як жар,
Де степ устелений квітками,

Живуть трудящі чабани
В степах незміряних, просторих,—
І вмить мальовані човни
Спінили чорне буйне море.

Ой скоро, скоро мчать вітри,
Ой скоро, скоро б'ють по хвилях,
А ще скоріше од вітрів
Човни несуться на вітрилах.

Але дізнались чабани,
Що в гості їде лютий ворог,
Щоб їх скорить, заполонить
І одвезти за чорне море.

І степ прокинувсь, загримів,
Укрився військом пішим, конним
З голубооких чабанів,
Що йшли вмирать за рідні гони.
. . . .
. . . .
І каже казка, що тоді
Були бої такі криваві,
Що степ купавсь, як у воді,
Що край увесь у крові плавав,

Що цілий рік в диму, в огні
Справляла смерть криваве свято,
Що поруч батька і синів
Ішли на бій жінки, дівчата,

Що довго ще гнили кістки
В степах, що вік не схопиш зором,
Що ні один із тих панків
В човні не втік за синє море.

VI

В Поліссі, всіянім гаями,
В краю лози, багна, болот
В цю казку, виткану віками,
І досі вірить ще народ:

Він вірить в те, що в степ широкий
Після кривавої різні
Прийшли криваві, тяжкі роки
І степ зубожів, обіднів,

Що там, де впала крапля крові
Голубооких чабанів,
Тепер ростуть гаї соснові
В колишнім обширі степів...

А де лились дівочі сльози
В часи кривавої різні,
Тепер ридають тихо лози
У надвечірній тишині...

Що панську кров і панські трупи
Знесли вітри у рівчаки,
Що в осоки зелених купах
Гниють ще й досі їх кістки...

Що рівчаки оті криваві
Зросли в безмежні болота,
А в них ростуть отруйні трави
І пахне трупами вода.

Нехай це казка, про́ста казка,
Що її виткав пущі гук,
Але в цю казку, повну ласки,
Наївно вірить поліщук.

Чи не тому, що наша пуща
Сплела вінок з зелених віт,
Ця казка давня, невмируща
Передається з роду в рід?

Чи не тому, що гомін гаю
Нас учить вірити в казки,
Цю казку так оповідають
Любовно в нас поліщуки?

А чи тому, що час без міри
Кує нам злидні все життя,
В казки у нас так радо вірять
І в них шукають забуття?

Не знаю я, не хочу знати,
Не хочу рухати думок,
Але люблю я пригадати
Чомусь одну із всіх казок.

1925

Збірка «Полісся» (1931)

* * *

Ой весно, весно!..
Як розтане над пущею шум
І пливма попливе над шляхами,
А розгнузданий вітер на глум
Потолочить степи копитами —
Отоді я пригадую знов,
Ніби жужіль, запечену кров,
Що п'янила лани, як вино:
Це було так давно,
так давно,
Ой весняночко, весно, давно...

Ой весно, весно!..
Десь далеко,
за тисячі миль
Починалась ти Жовтнем всесвітнім,
Щоб до нас докотитись розгонами хвиль
Тільки в квітні.
І коли зацвітала сосна,
І коли зеленіли лани —
Йшли батьки і брати,
йшли брати і сини
За той прапор ясний,
Що несла далина.

Ой весно, весно!
Ти розбіглась тоді по ланах
І припала к мережаній луці,
То була тоді перша весна,
Незабутня весна революції.
І так дивно здавалося нам,
Нам,
одвічним,
забитим рабам,
Що не брязнем кайданами знов,
Що впиваємось помсти вином:
Це було так давно,
так давно,
Ой весняночко,
весно,
давно...

Ой весно, весно!
Скільки днів проковтнув сивий час,
Коли вперше порепані руки
Розгребли купу панських образ,
І рушниці заклякли круком
Над степами,
над синню гаїв,
І повстання під сяйво вогнів
Розлилось, як у повінь вода,—
То наш гнів затопив береги.
І несли ми удар на удар
І за око по двоє очей,
Щоб ніколи й ніяк вороги
Не забули
повстання ночей.

Ой весно, весно!
Пам'ятаєш!
Під хмари не білі орли,

Не орли понад хмарами — круки.
І гармати гули...
                    і гармати ревли,
І сплітались покорчені руки.
Хай нас тисячі там полягло
І струхлявіло досі в могилі,
Та Жовтневе скривавлене тло
Побілити вже шляхта не в силі.
І коли уночі мовчки стогнуть гаї,
Вмиті кров'ю і потом народу,—
Вірю — вийдемо знов на бої,
Як повіє весною зі сходу...

Київ, 1925

ЗМІНІ

I

Вам,
    молодим,
        цвісти, зоріти
І брукувать новий і рівний шлях,
І стяг цей,
        потом,
            кров'ю злитий,
Тримать міцніш в гартованих руках,—
А нам...
    А нам іти до краю,
Для вас протоптувать стежки,
Щоб там лишити цвіт розмаю,
Де нам у спадок — будяки.

II

Вам,
    молодим,
        вже путь ясніша
І зоряно сміється далина,
Й новими літерами пише
Про дні прийдешні,
            ваші дні весна,—
А нам уже на дві третини
Заповнило рядки життя,
Й зо всіх бажань — у нас єдине:
Не буть гальмом
        на ваших,
            на путях.

III

Вам,
молодим,
любить, горіти,
Як тільки вміє молодість одна,
І запал свій,
вогнем зогрітий,
Нести од бігуна до бігуна,—
А в нас уже серця іржаві,
І осінь липне до думок,
І крок,
що так раніш тужавів,
Нерівний став
хисткий мій крок...

VI

Так...
Ми вже поволі гаснем.
З очей у нас не викресать вогнів.
І золотить байдуже час нам
До неминучості шляхи нудні.
Проте ні болю, ні розради,
Ні смутку в нас, ні розпачу, проте —
Коли із нашого старого саду
Останнє листя вітер обмете...
Нехай собі...
Нам тільки вчасно
Устигнуть би цей прапор передать,
Щоб не спинилась,
не погасла
Залізна ваша впевнена хода.
Бо вам любить,
бо вам горіти
І, далеч випивши до дна,

Потужний крок,
                    вогнем зогрітий,
Нести од бігуна до бігуна.

Київ, 1929

* * *

Н. Ушинській

Комусь дано діла творить великі,
Що ниткою простягнуться в віки,
А з мене досить,
що не був дволикий,
Що серця не міняв на мідяки;
А з мене досить,
що маленькі вчинки
І пóриви свої, й діла дрібні
Я не приносив продавать на ринки,
Мов той крамар в базарні дні.
І хоч тепер уже лягла утома
І борозни прорізали чоло —
Я все ж радий,
що кожну кому
В своїх піснях я напоїв теплом;
Я все ж радий,
що вмів співати просто,
Благословляючи людей і кожну мить,
Що моє серце,
виснажене доста,
Учили прагнути,
горіти
і любить.
Тому не заздрю я нічому і нікому,
Хай іншим їх незрівняні діла...
А з мене досить
вміти вкласти в кому
Хоч би одну краплиночку тепла.

Ірпінь, 1929

ЧАБАН

Поема

Присвячую
червоному партизану
Ф. Хведосюкові

I

Вечір в задумі,
                    в сльозах;
Вечір такий кучерявий,—
Тільки об зуби шлюзá
Буг полохливо гнусавить.
Тільки мережі ланів
Пнуться
          і лізуть
                    угору.
Обрій застиг,
                почорнів
Ген —
     за розпачливим бором.
Стогне журливе село,
Блимає,
        плаче огнями.
Горе в хатах залягло,
Ходить брудними ногами.
В'їлася влада панів
В «хлопську»,
                порепану шкуру...
Хто ж сперечатися смів
З панської ласки:
                    — До муру...—
Хто ж сперечатися смів —
Тюрем у Польщі багато,
Старчить електродротів

«Бидлові»,
хлопському брату.
Плаче журливе село,
Блимає грізно огнями.
Горе в хатах залягло,
Ходить брудними ногами.
В згорбленій хаті до стін
Тулиться
помста
огниста,
Мовчки вигострює гнів
Проти неправди і зиску.

II

Гомоніла пуща
лунко,
стоголосо,
І набрякли сльози
на краєчках вій,
Зелено-пурпурні
розчесали коси
сосни вікові.
Ген там за проваллям,
де багно регоче,
Скорчившись, гойдає
вітер осоку.
Чабан сивоусий,
в латаній сорочці,
Рубає, мов криця,
промову палку.
Брови, що од років —
ніби срібним мохом
Сунуться на очі
виром грізних хмар.

Запеклася в серці
кров мужицька
во́гка,
А із очей сипле
зненависті жар:
— Чуйте, добрі люди!
Що ж то далі буде?
Чи ж таки в неволі
всім нам загибать?
Вимучені спини,
виснажені груди
Під нагай жандарма
завжди наставлять?
— Панство сараною
сіло нам на шию,
Кривавицю з м'язів
витягає вщерть.
— Гей,
у кого в серці
сумління бреніє,
Чи не час до помсти?
чи не час на герць?
Гомоніла пуща
лунко,
стоголосо,
В сльози на деревах
кутався туман,
Прислухались сосни,
розчесавши коси,
До змови селян.
Вигравав на флейту
кострубатий вітер,
Товстими губами
дув у безліч сурм,

Чабан сивоусий
слъози гніву витер:
Поведе він завтра
злидарів на штурм.

III

Паща ночі чорна,
чорна.
Зуби щирять
в небо зорі,
Вітер скиглить, наче жорна,
У розпатланому борі.
Сосни мружать сиві брови
(На гілках спочили роси).
Вийшла сотня чабанова
Тихим кроком по дорозі.
Попереду з одрізаном
Чабан суне сивоусий.
Притаїлися тумани,
Заплітають косу русу.
Розкуйовджені тумани
Уквітчалися стрічками.
Ген
за бором палац
пана
Усміхається огнями.
Мармурові плити спали.
Парк — не парк —
жагуче лоно
Сірі тіні колисали
І спадали на колони.
Ніч чумаза,
чорноброва
Обваляла в сажу тіло.

Вихром сотня чабанова
На маєток налетіла,
Налетіла...
І насіла.
Порозхрістувались двері
І на світлі заряхтіли
Одрізани,
револьвери.
Чабан став,
прищулив очі:
— Як живете, мосьпанове?
Постріл дзвякнув серед ночі,
І напився мармур крові.
Запеклася кров смолою.
Панські трупи на підлозі.
Вітер гнучкою рукою
На деревах витер сльози.
Ранок глянув на пожежу,
На руїни мармурові.
Там,
де обрій стеле межі,
Суне сотня чабанова.
Одбивають ноги
кроки,
Замітають ноги
роси.
У повстанців шлях широкий,
У них серце —
стоголосе.
Висувалась ніби з гущі
Тога
бору
пурпурова.
В туманах зелених пущі
Зникла сотня чабанова.
Зникла сотня.

Тільки вітер
Розпанахав ранку тіло;
Тільки вітер,
злидень вітер
Лоскотав повстанців сміливих.

IV

Місяць дививсь командармом
На сині мережі ланів,
Рота пикатих жандармів
Виблискує лезом штиків,
Дзвоном — хода по дорозі
Котилася,
бігла луна.
З житом браталися лози
Отам...
За селом...
На ланах.
Вітер замурзаний плакав,
Ховався під стріхи села.
Рота жандармів пикатих
Сонні хати облягла.
Ранок —
червона заграва —
Чумазий туман розпоров,
І почалася розправа
За панський маєток,
за кров.
Трупів з півсотні під тином,
До решти —
прилипнув нагай.
. . . .
. . . .
Тільки один у свитині
Кущами подався у гай.

Тільки один у свитині
Захекано в сотню примчав.
А понад борами синіми
Не небо —
Заплаканий
став.
Зморшки сірими рисками
На пущі смуглявім чолі.
В серце повстанців —
присками:
— Жандарми панують в селі...
Глянуло сонце самотньо;
Бризками сипало гнів.
Кулею строїлась сотня:
— ...В село.
Виручати братів...

V

Коли синій обрій
проковтнув зірницю,
А кущі вляглися
в білявий савáн:
— Не хибни, голубко!
Не хибни, рушнице,
Не хибни, зозулько! —
промовляв чабан.
Пестять одрізана
руки, що од рала,
Липне поцілунком
палець до курка.
І старече око
ворога обрало
Он того —
в погонах,

он того —
панка.
Сонячні проміння
запряглися в ярма,
І погонич-сонце —
пірнуло в жита.
Сотня одрізанів
гупнула в жандармів,
І луну ковтає
небо — тихий став.
Гей, чабанське око,
хоч старе роками,
Та ще цілить добре,
не дригне рука.
Пан-поручник землю
вигриза зубами
І востаннє сонця
очима шука.
А довкола нього
трупами з півсотні.
Вулиця від крові
панської ятрить.
Виглядало сонце,
тоскне і самотнє,
«Реквієм» співали
кудлаті вітри.
Здригнулись жандарми.
Кулемет лоскоче
Тіло чорнозему,
мережі ланів.
Чабан сивоусий
в латаній сорочці
На бій переможний
веде злидарів.
Дарма, що патронів
в них не вистачає,

Що «пан» кулеметом
сіє по кущах,—
У повстанців серце
стотисяч — безкрає.
А рушниці міцно
стиснуті в руках.
Сині тіні сонця,
наче перехрестям.
Ген —
там
по дорозі
вгрузли край села.
Кулемет жандармів
замовк і не хрестить:
Біля нього купа
повстанців лягла.
І тоді, як вітер,
проспівавши месу,
Заховався в пущі,
сивих туманах,
Із всієї сотні
переможців десять
Верталися з бою
й несли чабана.
Брови, що од років —
ніби срібним мохом,
А над ними чорна
кривавиця з ран
Капає струмочком
на землицю вогку,
Мов проща́ востаннє
пущу і туман.

VI

Вечір в задумі, в сльозах,
Вечір такий кучерявий.
Тільки в задумі шлюза́
Буг полохливо гнусавить.
Тільки мережі ланів
Пнуться
 і лізуть
 угору.
Обрій застиг,
 почорнів
Ген — за розпачливим бором.
Стогне журливе село,
Блимає,
 плаче огнями,
Горе в хатах залягло,
Ходить брудними ногами.
А за селом, де туман
Голову сиву нахилить,
Спить, спочиває чабан
В чорних обіймах могили.

Київ,
січень 1925 року.

ПОЗА ЗБІРКАМИ

КОМУНА

На цих луках,
Ланах, перелогах,
Де конали потомлені люде,—
Тепер трактор співа:
Перемога!
Панам більше ніколи не буде!
Тут,
Бувало,
В розкішнім палаці
Звеселялося панство пузате.
А батрацтво?
Втомившись від праці,
Йшло голодне
В хліви спочивати.
Тут —
Впивалися кров'ю людською,
Умивалися
Потом голоти,—
Рано-вранці з посмішкою злою
Гнав рабів економ на роботу...

А тепер
В цім розкішнім палаці
Пан ніколи не буде гуляти...

Тут
    «Комуна»,
Втомившись від праці,
Пізно ввечері йде спочивати,
Бо на панських
Ланах,
Перелогах
Вже працюють не «хлопи»,
А люде...
Жовтне-трактор співа:
— «Перемога»,
«Рабства більше
Ніколи не буде!»

1924

«КРАСКОМ»

I

За селом...
Де всміхається гай молодий,
Де розкинулись пишні луки,—
Там родився Приблуда Гордій,
Не на щастя родився —
На муки...
Загорнувши в онучі діряві,
Принесла його мати під пліт.
А сама під прикриттям темря́ви
Подалась десь у світ...
Вранці вийшов старий дід Данило,
Подививсь:
Щось під плотом лежить...
Підійняв.
— А бодай ти сказилось!..
Що ж я буду з тобою робить? —
Але взяв і притюбав в хатину,
Із старою порадивсь.
Рішив:
— Хай росте!
Буде нам за дитину,
Видно, бог нас синком наділив...

Охрестили.
Назвали Гордієм.
А назвисько «Приблуда» дали.
Дід Данило з старою радіє,
Що нарешті синка нажили.

II

Підростає Гордій...
Підростає.
Ось вже в поле, отари пасе.
Ось із нею, як сонце вже сіло,
Він в село ледве-ледве повзе...
Уже парубком він
Батракує...
Куркульні він свій труд продає,
На їх повну кишеню працює,
Запродавши їм тіло своє.
Вийде досвіта з плугом у поле,
Пісня тугою в світ полетить.
— Гей, ти, доле!
Батрацькая доле!
Чи ще довго з тобою нам жить?
Чи ще довго коритись неволі
І ярмо віковічне тягать?
Чи ще довго
Обідраним,
Голим...
Гей, ти, доле,
Батрацькая доле!
На панів,
Куркулів
Зароблять?

III

Революція в сурми сурмила,
З блискавицею,
З громом ішла.
Викликала,
Гукала:
— Встань!

— Встань, голото!
Вже воля прийшла...
До бою!
До зброї!
— Хай згинуть всі гади!
Визво́лення всім хай несе
Комуна,
Радвлада...

IV

У степу...
По широкім шляху
Військо стомлене йде...
Це Приблуда Гордій
На останній
Безжалісний бій
Свою сотню веде...
Там,
За гаєм,
Денікінці ждуть,
Та червоні їх проженуть —
Чи умруть!
— Вперед!
На бій! —
Гукає Гордій.
Хоч кулі, як бджоли гудуть,
Червоні все йдуть та ідуть...
Не в силі їх ворог спинить.
І раптом —
Розбитий біжить...
Гордієва сотня
За ним навздогін
Несе помсту,
Грім...

V

Та що це?
За серце вхопився —
До долу схиливсь...
Кров капає з рани...
— Гей, браття кохані,
Вмираю я радо!
Хай вічно живе
Комуна,
Радвлада!

У степу...
Де співав буревій,
Вмер «Краском»,
Приблуда Гордій.

1924

ІНТЕРНАЦІОНАЛ МОЛОДІ

Ставай мерщій під прапор КІМу,
Голодне військо юнаків!
Хай море помсти, море гніву
Заллє,
затопить
всіх катів!
Своєю дужою рукою
Ми понесемо світ рабам,
Нас Ленін кличе всіх до бою
На зміну змученим батькам.

Приспів: Чуєш!
Грають фанфари
Революції гімн.
Це до бою
За волю
Юнаків кличе КІМ!

Зруйнуєм тюрми і тортури,
Зруйнуєм кривду,
визиск,
зло!
Чи ж мало ленінців під муром
Від панських куль вже полягло?
— Та незабаром час розплати
За кров замучених братів.
Чи ж спинять панські тюрми, грати

Приспів:

Могутній рух полетарів?
У Революції пожежі
Згорить трухлявий світ старий.
— Трощіть кордони,
трони,
межі!

Добийте капітал гнилий!
Тоді нам сонечко свободи
Засяє і розгорне ніч.
До бою, молодь всіх народів!
Нас кличе батько наш Ілліч...

Приспів:

1924

ЧАСТУВАЛА НАС НІЧ КУЛЕМЕТАМИ

Коли місяць
Запріг небо, засіяне зорями,
Й сошником своїм
Землю орав,
Наша сотня
Стояла дозорами
Біля чорної смуги Дніпра.
Частувала нас ніч
Кулеметами:
Напувала рікою
Свинця.
На борню
З хижаками-кадетами
Закликали нас
Наші серця.
Пітьма блимала сяйвом,
Гарматами,
Наче пес,
Скавучала луна.
Ми — в окопах —
Шнурком,
Поза хатами
Залягла наша сила стальна.
Та чимало тоді не долежало
І навіки спочило в борні...
Гей,
Чимало в ту ніч не долежало
І заснуло спокійно навік!
Коли ж разом
Розливсь кривавицею
І відбивсь на сріблястих снігах,—
Кулеметами,
Шаблею,

Крицею
Боронили Комуни ми стяг.
І як пітьма
Втіка перед сошником,
Так тікали кадети від нас —
Добивали червонці погонників,
Доки день не погас.
Коли місяць запріг
Небо, засіяне зорями,
Й сошником своїм землю орав,
Із погоні
Вернулася зморена
Наша сотня назад до Дніпра.
Брязкотіла
Шаблюками,
Крицею,
Загрузала в сріблястих снігах,
Що сьогодні впились
Кривавицею
В час борні —
За Комуну,
За стяг...

1924

* * *

Хмари хмурять небо сонне...
Сон... не сон...
Чи сон?..
Чи ні? —
Бродять думи під віконням
Про минулі роки,
дні...
Спить діброва в синій гущі...
Тум-туман
туманить
даль...
Ой ти, пущо...
Рідна пущо!
Як згадаю —
в серці жаль...
Виріс я в твоїй колисці
Під твої
рясні
пісні...
Ти зелено-буйним листям
Усміхалася мені...
І в погоду...
і в негоду,
Як шумів
шумливий
шум —
Ти для мене в нагороду
Слала килим буйних дум...
Ти любить навчила волю
У гущавині своїй...
Ой ти, туго!..
Тьмяний болю!..
Ой ти, пущо!..
повна мрій...

Ще в дитинстві,
пам'ятаю,
В дев'ятсот
той
шостий рік,
Як весна вквітчалась маєм —
З повстанця́ми в пущу втік.
А пізніше з одрізаном
Разом з «бандою» гуляв...
І не раз пузатим паном
Гнув соснове я гілля.
І не раз вітав я ночі
Сяйвом панських хуторів,
Бо тоді в селянських о́чах
Помсти квіт огнем зацвів...
Бо тоді хотілось крові
За одвічний
панський
гніт.
...Пуща слухала й любовно
Колихала виром віт.
Пуща слухала й любовно
Шепотіла:
— «Йди у бій!
Кров'ю шляхти...
Пана кров'ю
Край замучений полий!..
Засівай кістаками поле...
Заори під грім гармат...
Отоді-то вродить воля
Без жандарма і ярма»...
І я радо йшов вмирати,
Не один я...
Сотні нас
Покидали рідну хату.
Як за яром день погас,

Затрусився пан вельможний,
За загоном
              слав
                    загін...
І не раз їх «б’яли ожел»,
Кланявсь низько нам до ніг...
. . . .
. . . .
. . . .
Ех!..
      Було...
            Було...
                      Били́ся...
Ех!
      Було — та загуло!..
...Вже не схилить на колиску
Пуща зморене чоло.
Не співатиме про щастя,
Як шумить
            шумливий
                      шум...
Не розстеле килим ясний,
            килим ясний
                      рясних дум...
. . . .
Спи ж,
        діброво,
                    в синій гущі!
Тум-туман
            туманить
                      даль...
Як згадаю рідну пущу,
Жалом,
        болем
              жалить
                      жаль...

. . . .

Хмари хмурять небо сонне.
Сон... не сон...
Чи сон?
Чи ні?
Бродять думи під віконням
Про минулі роки,
дні...

1925

Я ЗАБУВ, ЯК МАЖОРОМ СПІВАТИ

Я забув, як мажором співати...
Грай же, арфо,
мінорний мотив!
Бо життя моє —
сук кострубатий.
Бо
я серце
в сльозах утопив...
Я не знаю:
чого ще шукати?
І чи варто іти до мети?
Чи не краще той сук кострубатий
Розрубать...
На скалки рознести...
Ех!
Життя ж ти прокляте,
злиденне!
Грай же,
арфо,
мінорний мотив!
Бо я змалку боровся щоденно
І в борні я втомивсь...
Я втомивсь...
Кращі роки —
це роки голодні,
А довкола —
розтерзані дні...
Позавчора...
Торік...
І сьогодні.
Все в борні...
Все в борні...
Все в борні.

В тій борні я знесиливсь до краю.
Грай же,
арфо,
мінорний мотив!..
Бо я звуків веселих не знаю,
Бо я серце в борні засушив.
Хай же линуть акорди кудлаті
І сплетуться із сяєвом зор...
Я забув, як мажором співати:
Мій мотив —
це мінор...
Це мінор...

1925

ЧАС
КОЛЕСАМИ ЧАВУННИМИ

Час колесами чавунними
Наступив на юнь мою.
Я думками тихострунними
Свою тугу запалю.
Хай запалиться зажурений
В каламуті сірий день...
...Там...
      де обрії похмурені,
Ні весілля!..
                  Ні пісень!..
В бурю — злиднів океанами —
Все життя своє проплив.
Все життя пройшло туманами
Серед буднів, серед злив...
Дні мої — це дні засмучені
І тепера... і колись.
Я із щастям був заручений,
Та, на жаль, ми розійшлись.
І пішло собі дорогою
Моє щастя до весни,—
Я ж із долею убогою
Приблукав до осени́...
І думками недопитими
Наповняю вщерть пісні...
Тяжко з мріями розбитими
Доживать останні дні...
Тяжко знати, що ніколи ти
Так — по-справжньому — не жив,—
Серцем змученим, розколотим
Не всміхався...
                  не веснів...
Серце змучене, розколоте
Захлинається в крові.

А життя страждання молотом
Все кує й кує нові...
Обрій мій укрився хмарами.
Ех! ви дні...
погожі дні...
Із облудними примарами,—
Ніби ночі чарівні...
Пронеслись ви перегонами
Буйним вихром край села...
...Срібна паморозь над скронями
Заіскрилась...
зацвіла.
На чолі від бур,
від холоду
Чорна, чорна борозна.
Це від горя, що замолоду
Довелось мені зазнать.
І тепер...
З зимою сірою
І пісні, й думки сплелись.
Не скажу, що й досі вірю я
В те,
що вірилось колись.
Не скажу, що й досі вірю я
У правдивість юних дум...
Хто із вас...
Якою мірою
Змірять може біль і сум?
Хто із вас життя покручене
Розмотає,
розплете?
Хто розкаже про замучену
Осінь...
Листя золоте?
Що на брук за тротуарами
Упаде в холодний день

І розтоптане, покаране
Не співатиме пісень...
Як співало тихим шелестом,
Усміхаючись вітрам,
Коли ліс із дуба й береста
Роси влітку витира?..

. . . .

Так і я, сумний,
зажурений,
Жовклим листом у саду
Там — де обрії похмурені —
Від морозів упаду.
І виходив на дорогу я,
Повен сили до борні.
Думав:
Скоро перемогою
Перев'ю свої пісні;
Та життя пройшло туманами
Серед мряки...
серед злив.
В бурю...
Злиднів океанами
До кінця я не доплив.
Човен дум моїх з вітрилами
Потрощився од вітрів.
Я з підрізаними крилами
До мети не долетів,
Хоч вогні вночі маячили,
Все ж знесиливсь...
Все ж упав.

. . . .

Ех ви, дні мої потрачені,
Недоказані слова!

. . . .

Ех ви, дні мої потрачені,
Недоспівані пісні!..

Край казковий, непобачений,
Недопалені вогні...
Ех ви, сни мої розгублені!
Ех ти, день мій, сірий день!
І мотив пісень улюблених —
Недоспіваних пісень.
Час колесами чавунними
Все докупи замішав...
Хай огнями тихострунними
Догорить моя душа.
Тінь розпатлану минулого
Закосичу...
заплету...
Хай у серці,
серці чулому
Болі рясно не цвітуть.
Хай запалиться зажурений,
Каламутний, сірий день.
. . . .
. . . .
Там...
де обрії похмурені —
Ні весілля!..
Ні — пісень...

Київ. Осінь. 1925

ОСІНЬ

І. Сіпові

На клаптики
Незграбні
і нерівні
Покраяно до щенту небо все,
То за вітрами хмари мчать на північ,
Мов караван сполоханих гусей.
І гнуться дерева в якомусь божевіллі,
Покірні волі збуджених стихій,
Щоб перше золото, прибите цвіллю,
Жбурнуть землі, як дар осінній свій.
А потім пройде дощ...
Укриє пилом,
І полетить воно в затишшя низини,
І там, безвільне, немічне й безсиле,
Лежатиме і ждатиме весни.

. . . .

Я не сумую...
Ні... Хай б'є у вікна
Краплястий дощ і шамотять вітри,—
Давно вже знаю я, що жить не вік нам,
Та не люблю осінньої пори.
І кожен раз,
коли прокинусь вранці
І гляну на берез безлистий ряд,—
Пригадую чомусь я новобранців,
Що з фронту
не повернуться назад.
Мов лист берез, укриють їхні кості
Чужі піски чужих полів і лук,
І тільки вітер, залетівши в гості,
Над ними проспіва про біль розлук.

Та що їм до пісень,
до сліз матусі,
До туги сіл,
до нарікання міст:
У золотій осінній завірюсі
Спадає лист...
Ридає лист...
Чи ж не тому в ці дні похмурі й сонні
Під рип осик,
під гайвороння крик
Так хочеться мені,
щоб під віконням
Розцвів ізнов потоптаний квітник,
Так хочеться,
щоб у передгроззя грізні,
Коли дзвенить і грається луна,
Мої докори й нарікання пізні
Весіннє сонце випило до дна.
. . . .
Я не сумую...
Ні...
Хай б'є у вікна
Зів'яле листя й падає з дощем,—
Та все ж кумедно:
знать, що жить не вік нам,
І думати —
«хоч би деньок іще».
І так в думках про завтра і сьогодні
Мінливий шлях пройти за кроком крок,
Аж поки не прошамкає проходню
Життя,
немов напідпитку дячок...

1929

* * *

М. Бажанові

И повторится все как встарь.

А. БЛОК

Прийти... І, сівши на ослоні,
дивитись мовчки у вікно,
як сутінь вип'яла долоні
і криє сірим полотном
міських дахів нерівний профіль,
габу вихлястих хідників,
щоб все це викувать у строфи,
в химерні лінії рядків
і, надіславши до редакцій
той витвір нервів і речей,
чекать на біль нових реакцій,
на біль недоспаних ночей.

1929

* * *

Вірі Коваленковій

... А за стіною стогне завірюха
і хилить голову засніжена сосна,—
тож пий думки, терпкіші од вина,
і пісню вітру незугарну слухай.
Та ще: зумій відчуть у його свисті
алюр часу, мінливіший од хвиль,
і, хоч на серці стигне втома й біль,—
лети...
        не оглядайсь...
                                        не стишуй ристі...
Бо тільки зайвий рух —
                                        і раптом долу
впадеш під сталлю куті копитá,
і запечеться кров'ю на вустах
тавро підков, цвяхованим півколом.
І вже не встать тобі,
                                        не звести руку,
не ухопиться знов за повідки,
не загнуздать коня на біг прудкий,
на біг непевний по непевнім бруку.
І, ніби в дар за дні прожиті досі,
сіренький пил кістки твої приб'є,
і заметуть вітри ім'я твоє,
як лист пожовклий замітає осінь.

1929

УРИВОК

І я у тридцять про любов...
А може, не любов це?
Мо', щось друге?
І на папір від бляклих бров
упала тінь, як чорна смуга.
Як смуга чорна і вузька,
як перший небрехливий сором.
Та тінь з подертого листка
на мене дивиться з докором.
З докором за літа,
за дні,
За скроні, сріблені думками.
Невже?
Невже ж і я весні,
Мов те хлоп'я,
стрибками
на ганок чинш важучий понесу
без нарікання в'їдливої нути,
щоб тільки глянуть на косу,
щоб тільки в вічі зазирнути
і одійти
у затінок,
назад
з печаттю туги і покори,
забувши цей весняний чад,
теплий чад
і серця перебори.
. . . .
І я у тридцять про любов...
А може, не любов це?
Може, настрій?
Але чому ж,
коли буває нас три,

мені так туго б'є у скроні кров
і манить так схопить в обійми
отого третього
й жбурнуть на брук,
а потім ждать,
коли обійме
півколо теплих,
тонких півколо рук.
Та я мовчу.
Коли ж раптово
до мене щось промовить він,
я в відповідь шукаю слово,
приємне слово
і роблю уклін...
А у самого серце тисне
і гупа кров,
мов зрізані дуби,
і кожна думка тихо висне
на днях з камінної доби,
коли змагались не в думках,
і зброя —
не перо й чорнило,
а кров запечена чорніла
на стоптаних,
рудих
пісках.
Що ж можу я?
Затишний кабінет
і пасма світла в цигарковім димі
мені печеру замінили.
Я — поет.
Нитки тоненькі,
невидимі
своїх думок я старанно пряду
й воюю більше на папері.
Коли ж відчинене вікно

і хтось прочинить двері —
я двері зачинить іду,
бо... як же?.. протяг,
                                        я ж не звик...
Цивілізація,
                    віки,
                                культура...
І тільки іноді прадавній крик,
звірячий крик в очах похмуро
прогляне і замре...
                                Це бува,
коли весна,
                    удвох,
                                і — жінка...
Тоді важніє голова,
на скроні падають сніжинки
і манить так схопить в обійми
отого третього
                                й жбурнуть на брук,
а потім ждать,
                                коли обійме
півколо теплих,
                                тонких півколо рук...
. . . .
І я у тридцять про любов...
А може, не любов це?
                                Мо', щось друге?
І на папір від бляклих бров
упала тінь, як чорна смуга.

Грудень, 1929

СІЛЬКОР

I

Був час,
Коли «бидлом» у пана
Він з ранку
                    до ночі
                                служив.
А в серці роз'ятрились рани
Він панських
                    образ,
                                нагаїв.
Згиналась мужицька спина.
Хитався напружений крок.
Гарячая дума невпинно
Палила пожежею кров.
— Чи довго ще
                    панську ниву
Сльозами зливатиме «хлоп»?
— Чи скоро вже блискавка гніву
ударить магнатів у лоб?
— Немає вже сили терпіти...
Ех! Взяти б панів всіх за раз
Й здушить,
                    як гадюк розчавити,
Змішати на грязь...

II

Був час,
Коли маки прапо́рів
Цвіли серед п'яних степів,
А Жовтень червоно-прозорий
Вигострював помсту,
                                гнів.

Палали
маєтки,
палаци,
Здіймалася
лавою
лють.
За владу Комуни і праці
Повстав весь працюючий люд.
Не втерпів і він,—
За рушницю
Рука мозоляста взялась.
Доволі вже кривді кориться!
Бий гадів дотла.

III

Був час,
Коли блискала криця
Під зойки
розпачливих
сурм.
З патроном останнім в рушниці
Пішов він на штурм.
Під громи гармат,
кулеметів
Сходив він Кавказ і Сибір,
Червону зорю на кашкеті
Носив аж велетнів-гір.
Він був і на Мурмані дикім,
В Уралі —
трощив Колчака.
Петлюра,
Юденич,
Денікін
Втікали від його штика.

VI

Коли ж загула перемога,
Він з фронту вернувсь до села.
Й на панських
ланах,
перелогах
Комуна
«Зоря»
зацвіла.
Обрали його за сількора.
. . . .
. . . .
Згадавши минуле не раз,
Стоїть і тепер він дозором
За владу Радянську,
За долю працюючих мас.
Та вже не рушницю стискає —
Перо заскорузла рука.
Він ворога ним добиває
Ще краще,
Ніж лезом штика.

1924

ІОГАН

І

Там,
Де Шпрее невпинно гергоче,
Де розхристаний
Стогне Берлін,
Де квартали робітничі в ночі
Поруч з розкішшю тонуть в імлі,—
Де багато
В'язниць
І шантанів,
Де багато
Визиску
Й сліз,—
У однім з робітничих кварталів
Іоган народився і зріс.
Змалку чув він від буржуїв:
— Шпіцбубе*...—
Із дитинства вигострював гнів,
І не раз було,
Зціпивши зуби,
Проклинав він панів;
А як зріс —
До станка на заводі
Прикував його панський ланцюг.
Так хотілося крикнути:
— Годі
Цих знущань,
Цього зиску,
Наруг.—
Коли ж «кайзер» до війська покликав
Й за «отчизну» на м'ясо послав,

* Злодій *(прим. авт.)*.

Іоган
Ніччю
В окопі
Тихо
Рушницю на землю поклав.
До чорта — царя і отчизну!
Так збридло блищання погон.
За що мені битись?
За панську кишеню?
— Краще... полон...

II

Штаб.
Допит.
Козаки.
Й нагай.
Посвист паровозу,
Ляскання коліс.
— Назустріч потяг
Верстви ніс

Дні за днями

Через незнаний край,
А потім:
Город,
Табор,
Де Іоган згубився за дротами.

III

Революція вдарила в гонг.
— Гей,
Усіх країв злидарі!
Роздмухуйте помсти вогонь,
Ви на землі владарі...
Розправте м'язи-чавун.

До бою!
За владу Рад!
Комуна вас кличе з трибун
До барикад!

IV

Гарматами харкало місто,
Десь дрібненько дощив кулемет.
Брук вулиць вдягався в намисто
Із колючих дротів і багнет...
Напилися крові тротуари,
Наїжачився хребет барикад,
В революції чаднім пригарі
Жовтень кликав:
— За владу Рад! —
Іоган вийшов першим до бою,
Йоган знав, за що умирать.
Мов обценьками, стиснув рукою
Він рушницю іржавую «гра».
Пригадав,
Як колись у Берліні
Своїм потом буржуїв кормив,
Запалали вогнем очі сині:
— Доволі потали?
Доволі кормиг!..
Вимітав він рушницею «мусор».
Іоган був злидар,
Більшовик.
Не тремтіла рука,
Коли пузо буржуїв
Протикав його штик.
Затремтіла тоді лиш востаннє,
Коли лобом до бруку приник,
А уста шепотіли з коханням:
— Ес лебе Совєтрепублік!

ПЕРЕКЛАДИ

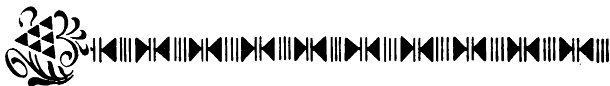

Микола Ушаков

ВИНО

Я знаю,
        втіха непринадна,
Не легковажний супокій —
Достигле гроно виноградне
Чавити натиском руки.

Вино мовчить,
                і ляжуть роки
В льохах похмурих, наче дим,
Аж доки виноградні соки
Не бризнуть жаром золотим.

Винопродавці — ті брехливі,
Кружить в очах від їхніх слів.
Та я,— письменник терпеливий —
Слова ощаджую, як спів...

Бо я навчився їх звучання,
Мов те вино, в льохи ховать...
Чим витриваліше мовчання,
Тим дивовижніші слова.

1927

Язей Пуща

БІЛОНОГИЙ РОЗЧУХРАНИЙ МІСЯЦЬ

Білоногий розчуханий місяць
Виглядає з гущавини клену.
М'ні не хочеться кучерів звісить
У цей вечір овсяно-зелений.
Хай тумани молочні обмиють
Мої кучері льнисто-русяві.
Заховавшися в сочній калині,
Розцілуюся з місяцем млявим.
І піду,
          умиваючись в росах,
До нічліжників,
                    хлопців буянних...
Хай пригорне мене верболоззя,
Бо я хмелем сьогоднішнім п'яний.
Ой ви,
          луки у сірій серм'язі,
Весновійте в лощині імлистій!
Мене променем сонце обв'яже
Напере́додні в зелені листя.
Заколоситься пісня у лісі,
Усміхнеться десницею в кленах,
Ой, не хочеться кучерів звісить
У цей вечір овсяно-зелений.

Оскар Канель

ГЕТЬ З ДОРОГИ!

Геть з дороги,
В світлім натовпі прапор червоний має.
Задумано, поважно спинились трамваї,
Голосно кличе Інтернаціонал:
Народи, чуєте сигнал?
Геть з дороги!

Геть з дороги.
Ми — голодні... Гинем від морозів і вітрів.
Живем, як звірі, в бруді, в нетрях хлівів.
Не хочем більше бути рабами,
Здобудем прав собі ми власними руками.
Геть з дороги!

Геть з дороги.
Туди, де сади, де палаци,
Туди, де розпухли від нашої праці,
Де біля коней, автомобілів
Безпечно ’дгодоване панство розсілось,
Геть з дороги!

Геть з дороги!
Туди — до в’язниць, до пліснявих мурів,
Де гинуть герої на муках, тортурах.
Визволіть їх! Оддайте враз!
Бо візьмем самі... З насильством у вас...
Геть з дороги!

Геть з дороги!
Хто проти нас — той проти нас.
Хто стане на шлях — смерть у той же час.

Одійди і здохни, буржуазна зграє!
Пролетарське військо струнко виступає.
Геть з дороги!

Заклик до страйку

Нехай спочинуть молотки.
Нехай зупиняться колеса.
Нехай огонь догорить.
Гасіть світло.
Поруште спокій гультяїв.
Замкніть їхні постачальні комори.
Хай зогниє та нива, що нас не годує.
Вугілля, що вас не гріє,
нехай по дню рознесе вітер.
Димар, що не для вас курить, нехай обвалиться.
Погляньте:
Буржуа будує з вашої праці свій добробут.
Його дім багатий. Його постіль м'яка.
З милості вашої праці
гарно зодягнена його жінка.
З милості вашої праці ростуть їхні діти.
Старанно виховуються, як панувати над вами.
Отруєні зненавистю до вас.
З милості вашої праці.
А ви? Пролетарі? — Робоча худоба?
А ваші смердючі касарні?—Башта для голоду?
А ваші жінки? — Родильні машини?
А ваші діти? — Бліда босячня?
Прокляття кожному вдару молота
на корить буржуазного кодла.

Прокляття кожному кроку до них у неволю.
Прокляття їхній подяці. Прокляття їхній платні.
Ви — увесь світ.
Виходьте всі з підприємств! На вулицю!

БАТЬКІВЩИНА У НЕБЕЗПЕЦІ

Зграя патріотів виє й протестує.
Скрегіт зубів, як барабан,
вибиває нову зненависть.
Націоналістична наволоч нацьковує
на нові війни.
Батьківщина в небезпеці!
Що нам до того?

Од вашої війни ще й досі смердять трупи...
Од вашої війни старцюють ще й досі каліки.
Од вашої війни душить ще й досі в нас голод.
Батьківщина в небезпеці!
Що нам до того?

Ми повинні ізнов іти за вас вмирати?
І стріляти в таких же, як самі, злидарів?
Щоб у ваших касах прибутки зростали!
Ми готові до одної борні: класової борні;
Батьківщина в небезпеці?
Цей бруд нас не обходить!

ПРИМІТКИ

Літературна спадщина Дмитра Фальківського — невелика за обсягом. Вона складається з поеми «Чабан» (1925) та поетичних книжок («Обрії», 1927; «На пожарищі», 1928; «Полісся», 1931), віршових публікацій в періодиці. Відомо, що поет не обмежувався лірикою. Він — автор оповідання «Панна Яніна» (альм. «Гарт».— К., 1925, № 1), нарису «Майстри букси» («Життя й революція», 1934, № 1), кінорецензій та кіносценаріїв.

В нашому виданні поетичні твори Дмитра Фальківського розташовуються за хронологічним принципом, вірші та поеми, що повторювалися в його збірках, наводяться за першодруком, першоджерела вказуються в коментарях. Перший розділ охоплює лірику поета, видрукувану в його поетичних книжках, наступний — вірші, що з'являлися лише в часописах 20—30-х років, останній — переклади. Враховано також видання: Фальківський Дмитро. Ранені дні.— Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі. Відділ української літератури в Пряшеві, 1969.

«Обрії»

Перша збірка поезій Дмитра Фальківського, надрукована в київському видавництві «Маса» (1927). Переважна більшість віршів з'являлась на сторінках періодики 20-х років (наприклад, «Та й піду ж я за місто в село».— «Всесвіт», 1925, № 20; «Ой шуми ж, моя пісне, над шумами гаю...» — «Життя й революція», 1927, № 6—7) тощо. Вірш «Одшуміло літо... Одспівало жито», вперше опублікований в ж. «Життя й революція» (1926, № 8), був відповіддю на вірш українського поета Є. Плужника (1898—1936) «Дикий сон мені щоночі сниться...», що з'явився у зб. «Рання осінь» (К., «Маса», 1927). Деякі твори зб. «Обрії» пізніше передруковувалися у зб. «На пожарищі» («Нас тільки сотня з батальйону», «Одна нога в стременах», напр.) та в зб. «Полісся» (приміром, «Пройшли сумніви і вагання», «Очерет мені був за колиску» (пісня) з циклу «Полісся», поема «1905»).

«На пожарищі»

Друга збірка поезій (ДВУ, К., 1928). Окремі вірші знаходимо в періодичних виданнях (напр., «Чогось гуде вітер говірливий».— «Всесвіт», 1925, № 16; «І вперше вдарили гармати».— «Життя й революція», 1926, № 8 і т. д.). Поема «Казка» згодом у скороченому вигляді (з 81 строфи — 75) була передрукована у зб. «Полісся».

«П о л і с с я»

Третя поетична збірка Дмитра Фальківського (вид. «Західна Україна», Х.—К., 1931),

«Чабан» — текст поеми подається за першодруком, опублікованим в окремій книжці у ДВУ (Х., 1925). Відтворено формальні особливості твору, зокрема будову вірша «сходинками». Друга редакція поеми (зб. «Полісся») не мала помітних змін, хіба що були уточнені деякі рядки у II, III, IV та VI частинах, а в останній — знаходимо доповнення соціального змісту, після слів «Горе в хатах залягло, Ходить брудними ногами»:

В'їлася влада панів
В хлопську порепану шкуру:
Хто сперечатися смів,—
З панської ласки:
— До муру!

Поема присвячена активному учаснику революційних процесів на Поліссі Ф. Федосюку (Хведосюку). В основу її покладено дійсний факт визволення посаджених за грати селян-бунтарів у маєтку іловського поміщика Шемета. Операцію, яка, на жаль, не вдалася завдяки втручанню білополяків, очолювали, за дорученням підпільного комітету РКП(б), Д. Левчук та Г. Пантель, забитий польською поліцією у 1923 році.

Поза збірками.

Вперше друковані твори Дмитра Фальківського:

«К о м у н а» — у київській газеті «Більшовик» (1924, від 5 серпня).

«К р а с к о м» — у київській газеті «Більшовик» (1924, від 17 серпня).

«І н т е р н а ц і о н а л м о л о д і» — у газеті «Радянське село» (1924, від 2 вересня).

«Ч а с т у в а л а н а с н і ч к у л е м е т а м и...» — у київській газеті «Більшовик» (1924, від 30 вересня).

«Х м а р и х м у р я т ь н е б о с о н н е...» — у журналі «Глобус» (1925, № 14, с. 326).

«Я з а б у в, я к м а ж о р о м с п і в а т и...» — у журналі «Життя й революція» (1925, № 6—7, с. 7).

«Ч а с к о л е с а м и ч а в у н н и м и...» — у журналі «Життя й революція» (1925, № 10, № 6—7, с. 4—5).

«О с і н ь» з присвятою журналістові І. Сіпу (Й. Халіфману) — у журналі-альманаху «Літературний ярмарок» (1929, кн. IV, с. 68—69).

«Прийти... І, сівши на ослоні» — вірш на два речення з присвятою українському радянському поету Миколі Платоновичу Бажану (1904—1983) — у журналі «Життя й революція» (1929, № 9, с. 59).

«А за стіною стогне завірюха...» з присвятою Вірі Коваленко — у журналі «Життя й революція» (1929, № 9, с. 59).

«Уривок» («І я у тридцять про любов...») — у журналі «Життя й революція» (1929, № 12, с. 42—44).

«Сількор» — вперше надруковано у журналі «Глобус» (1924, № 28, с. 10).

«Іоган» — подається за першодруком, що з'явився у київській газеті «Більшовик» (1924, від 16 листопада). Поема згодом публікувалась у журналі «Гарт» (1925, № 1, с. 80—82.).

ПЕРЕКЛАДИ

Ушаков Микола Миколайович (1899—1973) — російський радянський поет.

«Вино». Переклад вперше надруковано в журналі «Глобус» (1927, № 17).

Пуща Язей (Плащинський Йосип Павлович; 1902—1964) — білоруський радянський поет. «Білоногий розчухраний місяць...» Переклад вперше надруковано в журналі «Життя й революція» (1925, № 12).

Конель О. — німецький поет-експресіоніст. «Геть з дороги!», «Заклик до страйку», Батьківщина в небезпеці».— Переклади вперше надруковані в журналі «Життя й революція» (1925, № 12).

Упорядник висловлює подяку А. П. Цвиду за деякі вісті про життя і творчість Д. Фальківського.

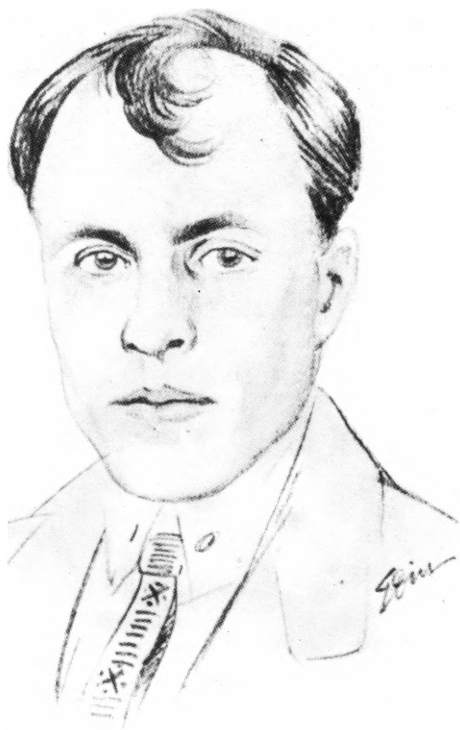

Д. Фальківський

**Будинок Брест-литовської гімназії,
де навчався поет.**

**Д. Фальківський.
Фото 20-х р.**

**Село Лепеси Брестської області.
На цьому місці стояла хата,
в якій народився поет.**

Д. Фальківський з дружиною.
Фото 20-х р.

Обкладинка збірки Д. Фальківського
«На пожарищі» (1928).

Євген Плужник.

Дмитро Фальківський.
Фото початку 30-х р.

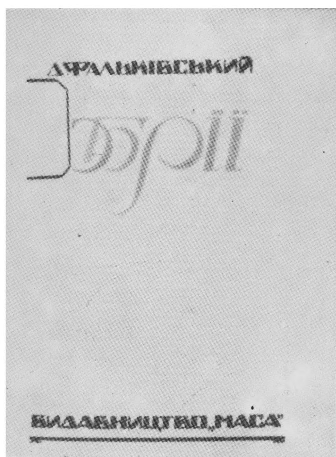

Обкладинка збірки
Д. Фальківського «Обрії»
(1927).

Дмитро Фальківський.
Шарж.

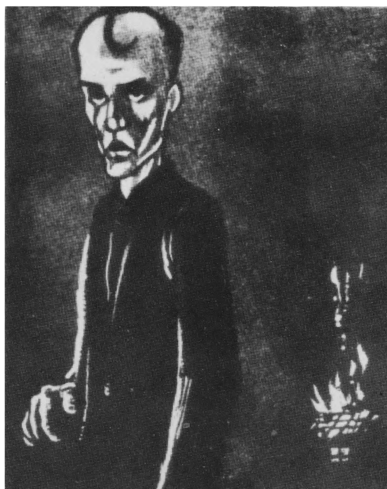

Г. Косинка, Я. Савченко,
М. Терещенко, М. Бажан,
Д. Фальківський, Я. Качура
та Б. Антоненко-Давидович
під час творчих зустрічей
у м. Коростені на Житомирщині.
Листопад 1924 р.

Повідомлення про сталінські репресії
у грудні 1934 р. ▶

У НАРОДНОМУ ВНУТРІШНІХ СП

Справи заарештованих останнім часом білогвардійців по обвинуваченню у під

По Українській Соціалістич

1) Крушельницького А. В.; 2) Бачинського Ю. А.; 3) Крушельницького І. А.; 4) Крушельницького Т. А.; 5) Сказинського Р. Ф.; 6) Лебединця М. М.; 7) Шевченко Р. І.; 8) Карабута А. Ю.; 9) Сідорова П. І.; 10) Миска В. А.; 11) Левицького В. І.; 12) Скрипи-Козловської А. І.; 13) Косинки-Стрілець Г. М.; 14) Фальківського Д. Н.; 15) Оксамита М. Г.; 16) Щербина А. Г.; 17) Терещенка І. П.; 18) Буревого К. С.; 19) Ковальова Л. В.; 20) Гельмера-Дідушок П. Ф.; 21) Влизька А. Т.; 22) Дмітрієва Є. К.; 23) Богдановича А. А.; 24) Бутузова П. І.; 25) Бутузова І. М.; 26) П'ятниці В. А.; 27) Блаченко Я. П.; 28) Ступіна Г. К.;

…У КОМІСАРІАТІ …РАВ СОЮЗУ РСР

…зготовці терористичних актів проти пра…цівників радянської влади:

…ній Радянській Республіці:

29) Полевого Д. І.; 30) Хоптара І. А.; 31) Борецького П. Н.; 32) Лук'янова-Светозарова Л. І.; 33) Півненка К. І.; 34) Проценко Г. Н.; 35) Матьяша С. Я.; 36- Лященко А. К.; 37) Фініцького А. І. — передані 10-ХІІ-34 р. на розгляд військової колегії Найвищого суду Союзу РСР.

(ТАРС).

ХРОНІКА

За клопотанням Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР, слідство у справі про вбивство т. Кірова продовжено постановою ЦВК Союзу РСР до 20 грудня 1934 року.

Григорій
Косинка

Іван
Крушельницький

Дмитро
Фальківський

Олекса
Влизько

Племінниця поета Л. М. Бегус-Левчук (праворуч),
Є. С. Чупринська і П. С. Сидорук.

с. Лепеси, 1983 р.
Фото А. Цвида.

Дорога в с. Лепеси
(батьківщина поета).

Лепесы

Обкладинка збірки Д. Фальківського
«Ранені дні» (1969),
виданої у Прашеві (ЧССР).

ЗМІСТ

Збірка «На пожарищі» (1928)

Збірка «Полісся» (1931)

ПОЗА ЗБІРКАМИ

ПЕРЕКЛАДИ

Библиотека поэта

Литературно-художественное издание

Фалькивский
Дмитро Никифорович

Стихотворения

Составитель Ковалив Юрий Иванович

Киев, издательство «Радяньскый пысьмэннык»
На украинском языке

Редактор *О. В. Лупій*
Художнє оформлення *М. П. Вуєка*
Художній редактор *Н. В. М'ясковська*
Технічний редактор *В. В. Чала*
Коректор *А. М. Голик*

ИБ № 3041

Здано на виробництво 03.07.89
Підписано до друку 22.09.89.
Формат $70 \times 90^{1}/_{32}$ Папір офсетний № 1.
Гарнітура шкільна. Друк офсетний. 5,5 фіз.-друк. арк. + 8 вкл.
7,02 умовн. друк. арк.,
7,02 умовн. фарбовідб., 6,15 обл.-вид. арк.
Тираж 15 000 пр. Зам. 878-9.
Ціна в оправі 75 к.

Видавництво «Радянський письменник».
252054, Київ, вул. Чкалова, 52.

Львівська книжкова фабрика «Атлас».
290005, Львів, вул. Зелена, 20.

Фальківський Д. Н.

Ф 19 Поезії / Редкол.: В. В. Біленко та ін.; Упоряд., вступ. ст. і прим. Ю. І. Коваліва.— К.: Рад. письменник, 1989.— 175 с. (Б-ка поета).
ISBN5-333-00514-1

Відомий український поет 20-х років Дмитро Фальківський (1898—1934) став жертвою перших сталінських репресій, і все ж він встиг розкрити талант тонкого, глибокого лірика.
Книжка містить все краще із творчої спадщини поета, прижиттєвих збірок «Обрії», «На пожарищі», «Полісся», кілька цікавих поем, а також окремі вірші.

Ф $\frac{4702640202\text{-}160}{\text{М } 223(04)\text{-}89}$ 172.90 ББК84Ук7-5